

# TÜRK LEHÇELERİ SÖZLÜKLERİNDE SOMUTLAŞTIRMA YOLUYLA YAPILMIŞ RENK ADLARI

The Color Names Made Through Concreteness  
in Turkish Dictionaries of Dialects

Salim KÜÇÜK\*

## Özet

*Her milletin kendine özgü bir kavram ve dil içi dünya görüşü vardır. Renk adlandırmaları da bu dünyanın küçük, ancak anlamlı ve gerekli bir parçasıdır. Türkçe, renkler yönünden zengin bir dil olmakla birlikte bu zenginlik nitelik ve nicelik olarak ortaya konulamamış ve gereği gibi değerlendirilememiştir.*

*Türkiye Türkçesinde doğadan hareketle üretilmiş renk adlarından yola çıkarak Türk lehçeleri sözlüklerindeki somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlarını incelemeyi amaçlayan bu çalışmada öncelikle Türkiye Türkçesinin zenginliği ortaya konulmuştur. Böylece diğer lehçelerle Türkiye Türkçesi arasında karşılaştırma yapma imkânı sağlanmıştır. Standart dili kapsayan bu çalışmada Türkiye Türkçesi dışında ağızlar dikkate alınmamıştır.*

*Buna göre Oğuz Grubu lehçeleri içerisinde doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adları yönünden en zengini ve en sistemlisi Türkiye Türkçesidir. Onu Azerbaycan Türkçesi izlemektedir. Uygur-Karluk Grubunda Uygur Türkçesi; Kıpçak Grubunda Kazak, Tatar ve Başkurt Türkçeleri; Sibiryada ise Hakas Türkçesi en zengin lehçedir.*

**Anahtar Kelimeler:** Türkiye Türkçesi, somutlaştırma, renk adları, lehçeler, sözlükler.

## Abstract

*Each community has its own concept and a point of view about its language. Naming the colors is therefore the inevitable, meaningful and a little part of this view. Despite having a rich concept of color, this richness of color in contemporary Turkish hasn't been adequately studied and evaluated in terms of quality and quantity.*

*Starting out examining the names of the colors produced by making use of the nature this study has aimed at studying the act of concretizing the color names in Turkish dictionaries of dialects. By this aim the richness of Turkey Turkish has been priorly determined in the concrete. Thus an opportunity for making comparisons with other dialects has been supplied. This study has included the dialects having standard languages and the dialects out of Turkey Turkish hasn't been taken into account.*

*According to this, Turkey Turkish is the richest and the most systematic dialect within the dialects of Oğuz in terms of the color names made through concretizing from the*

---

\* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü  
Öğretim Üyesi, sakucuk@hotmail.com

*nature. Azerbaijan Turkish follows it. The richest dialects are Uigur Turkish in Uigur-Karluk group, Kazak, Tartar and Bashkir in Kıpçak group and the Khakas in the Siberia group.*

**Key Words:** Turkey Turkish, concreteness, color names, dialects, dictionaries.

## Giriş

Türkler renk adlandırmalarında genellikle doğaya bağlı somut bir anlatıma yönelmiş, bu amaçla doğadaki çeşitli nesnelere yararlanmışlardır (Aksan 1995: 453, 1999: 59). Renk tonlarındaki çeşitlilik ve canlı anlatım bunun açık bir örneğidir. Türkçenin doğadaki nesnelere yola çıkarak benzetme ve somutlaştırma yoluna başvurması söz varlığının önemli bir kısmının doğa ve dış dünyayla ilişkili olmasına neden olmuştur (Korkmaz 2010: 41). Türkçenin doğadan hareketle somutlaştırmaya dayalı bir anlatıma yönelmesinde Türklerin tarih boyunca doğayla iç içe yaşamalarının, tarım ve hayvancılıkla uğraşmalarının; maddi kültürle ilgili olarak çevreye ilişkin bitki örtüsü, hayvanlar, yiyecekler vb. nesnelere de önemli bir payı bulunmaktadır (Aksan 1999: 59).

Ad biliminin inceleme alanına giren ve tür adları içerisinde değerlendirilmesi gereken renkler, farklı toplumlar tarafından değişik biçimlerde adlandırılmıştır. Renk adları yönünden Türkçe son derece zengin bir dildir. Örneğin renk bildiren sıfatlar Hint-Avrupa dillerine göre daha zengindir ve Türkçede renk tonları büyük bir çeşitlilik gösterir. “Bir başka deyişle Türk’ün dünyası başka uluslarınkinden çok daha renklidir.” (Aksan 1999: 60).

*Açık, koyu, mat, kirli, pastel, tok* vb. sıfatlarla oluşturulmuş renk adlarının dikkate alınmadığı bu çalışmada genel olarak yazı dili hâlindeki 20 lehçeye; *Türkiye Türkçesi* (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1963-1982, Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğü 1968, Aydoğan ve Aydın 1995:50, Aksan 1995: 453, Kaymaz 1997, Aksan 1999: 59, 125, Türkçe Sözlük 2005), *Azerbaycan Türkçesi* (RTL 1928, RTL 1929, Orucov 1966, Orucov 1980, Orucov 1983, Orucov 1987, KTLS 1991, Develi 1992, Hacaloğlu 1992, Altaylı 1994, Hacıyeva vd. 1995, Hacıyeva vd. 1999, Akdoğan 1999, Heyet 2003), *Gagavuz Türkçesi* (Gaydarci vd. 1973, Gaydarci vd. 1991, Baskakov 1991, Özkan 1996, Baboğlu ve Baboğlu 1998), *Türkmen Türkçesi* (Türkmen Dilinin Sözlüğü 1962, Çeneli 1982-1983, Tekin 1995, Kara 2000), *Özbek Türkçesi* (Borovkov vd. 1959, KTLS 1991, Yusuf 1993, Yusuf 1994, Nizameddin ve Yaman 1993, Yaman ve Mahmud 1998), *Yeni Uygur Türkçesi* (Hadcip 1968, Tuzguçi 1968, Necip 2005), *Tatar (Kazan-Kırım) Türkçesi* (TTAS 1977-1979-1981, KTLS 1991,

## Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları

Açıkgöz ve Ganiyev 1997, Ganiyev vd. 1997, TTS 1997, Ahmetyanov 1998, Kakuk ve Baskı 1999, Rebi 2004, Öner 2009), *Başkurt Türkçesi* (KTLS 1991, Ağışev vd. 1993, Uraksin 1996, Zeynullina 1996, Hasanov ve Hasanov 1997), *Kırgız Türkçesi* (Abduldaev ve İsav 1984, Seydakmatov 1988, Oruzbaeva vd. 1988, Yudahin 1988, KTLS 1991, Yudahin 1994, Aksu ve Işık 1997, Gülensoy ve Sağınbayeva 2004, Cumakunova 2005), *Kazak Türkçesi* (Kenesbaev 1959, Kenesbaev 1961, Musabaev 1978, Musabaev 1981, İsmail ‘Tarihsiz’, Kenesbayoğlu vd. 1984, Tamir 1989, KTLS 1991, Koç vd. 2003, Bayniyazov ve Bayniyazova 2007), *Nogay Türkçesi* (Baskakova 1963), *Kumuk ve Balkar Türkçesi* (Magomedov 1969, Doğan ‘Tarihsiz’, Nemeth 1990, Karmokov ve Gurtuev 1992), *Karaçay-Malkar Türkçesi* (Tavkul 1989, Goçiyeva ve Suyunçev 1989, Pröhle 1991, Güzelanı 1996, Tavkul 2000, Güzelanı 2000), *Karayim Türkçesi* (Baskakova vd. 1974, Kowalski 1996, Levi 1997), *Yakut (Saha) Türkçesi* (Korkina vd. 1972, Afanasev vd. 1976, Vasiliev 1995), *Tuva Türkçesi* (Arıkoğlu ve Kuular 2003), *Hakas (Abakan) Türkçesi* (Arıkoğlu 2005, Naskali vd. 2007), *Altay Türkçesi* (Baskakov ve Toşçakakova 1999), *Çuvaş Türkçesi* (Egorov 1964, Bayram 2007) ve *Halaç Türkçesine* (Doerfer ve Tezcan 1980) ait sözlüklerde ve çeşitli eserlerde doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adları incelenmiştir.

Buna göre genel olarak Türkçede doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlarının daha çok yiyecek, içecek, bitki adı, hayvanlar, madenler, nesnelere, özel adlar, gökle ilgili adlandırmalar, maddelerle ilgili adlandırmalar, tabiatla ilgili adlandırmalar, organ adları, hastalık adları, dinî kavramlar, meslekler, zaman ve coğrafi kavramlara bağlı olarak oluşturulduğu tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesi ile diğer lehçeler arasında somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlandırmalarında benzerliklerin yanında farklılıkların da olduğu ve bu farklılıkların bir kısmının Rusça olduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki Türkçenin bir lehçesinde yazı dilinde yer alan bir renk adı tarih, coğrafya, kültür ve dilin etkisiyle diğer lehçelerle farklı veya benzer nitelikler taşımaktadır. Örneğin hemen hemen bütün lehçelerde altın, zümrüt, gümüş, bakır, bronz, kurşun, turmalin vb. değerli elementlerden yararlanılarak somutlaştırma yapılmıştır. Azerbaycan Türkçesinde vişne rengini karşılamak için *albalı*, Karaim Türkçesinde *fişne*, Yakut Türkçesinde *vişnebay* sözcüklerinin kullanıldığı görülür. *Albalı* Türkçe, *vişne* ise Slavcadır. Yine Rusçada karşımıza çıkan *orancevıy* (portakal rengi), *lilovıy* (leylaki, leylak rengi), *sirenevıy* (leylaki, leylak rengi), *bordovıy* (şarabi, bordo, fes rengi), *kremovıy* (krem rengi), *vişnevıy* (vişne rengi) gibi kullanımlar ağırlıklı olarak

Türkiye Türkçesinde gördüğümüz ve diğer lehçelerde de karşımıza çıkan nispet i'sinin kullanıldığı renk adlarını karşılaştırmaktadır.

## A. Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adlarının Lehçelere Göre Dağılımı

### 1. Beslenme Kültürüyle İlgili Renk Adları

#### 1.1. İnsanlarla İlgili Kavramlar

##### 1.1.1. Yiyecekler

###### 1.1.1.1. Sebzeler

**Türkiye Türkçesi:** domates kırmızısı, kabak rengi, kök kırmızısı, marul yeşili, patlıcan moru (patlıcan rengi, patlıcanı), salatalık yeşili, soğan kabuğu (soğani), turp filizi.

**Azerbaycan Türkçesi:** *badımcanı* (patlıcan renkli), *sebz* (sebze rengi, yeşil).

**Özbek Türkçesi:** *sabz* (sebze rengi, yeşil).

**Yeni Uygur Türkçesi:** *çeyze reŋ* (patlıcan rengi).

**Başkurt Türkçesi:** *kişer töşö* (havuç rengi).

**Nogay Türkçesi:** *morkov* (havuç rengi, turuncu).

**Hakas Türkçesi:** *morkov öŋnig* (havuç rengi, turuncu).

###### 1.1.1.2. Meyveler

**Türkiye Türkçesi:** Ankara armudu yeşili, avakado yeşili, ayva rengi, böğürtlen siyahı, can eriği yeşili, çağla rengi, çağla yeşili, çilek pembesi, gövezî (vişne çürüğü rengi, gök mavisi rengi), incir moru, karpuz kabuğu yeşili, kavuniçi, kayısı kızılı, kestane dorusu, kestane karası, kestane kızılı, kestane rengi, limon sarısı, limoni, limonküfü, nar kızılı, narkabuğu kızılı, narkabuğu pembesi, pişmiş ayva (ayva pişiği), portakal rengi (portakali), şeftali çiçeği rengi, üzüm yeşili, vişne çürüğü (vişne rengi).

**Azerbaycan Türkçesi:** *albalı rengi* (vişne rengi), *garpızı* (karpuz rengi), *hurmayı* (hurma rengi), *kestane rengi/şabalut*

## Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları

*renği* (kestane renği), *portugali/narınacı* (portakal renği), *sumağı* (sumak renği).

**Gagavuz Türkçesi:** *kestene boya* (kestane renği), *kıbrızı* (çilek renği), *portakallı/turuncu* (portakal renği).

**Türkmen Türkçesi:** *hurmayı* (hurma renği), *narınç* (nar renği).

**Özbek Türkçesi:** *limon* (limon renği, limon sarısı).

**Yeni Uygur Türkçesi:** *béğir/beğir reŋ* (kestane renği, vişne renği), *hurma reŋ* (hurma renği, kestane renği), *kızguç serik reŋ/sebzi reŋ* (turuncu, portakal renği, portakali).

**Tatar Türkçesi:** *apelsin/eflisun tös* (portakal renği), *ciren/kızgılt-sarı tös/kaştan/sargılt-kören tösle* (kestane renği), *koba kızıl/ciren kızıl* (kestane kızılı), *limon sarı* (limon renği, limon sarısı).

**Başkurt Türkçesi:** *akıl horo/buz* (kestane renği), *eflisun tös/kızgılt sarı tös* (portakal renği, kavuniçi), *limon harıhı/limon tösö* (limon renği).

**Kırgız Türkçesi:** *açık küröŋ* (kestane renği), *kaçkul/koçkul/kara koçkul/koçkul kızıl* (vişne renği), *kızgılt sarı tüs/koçkul sarı tüs* (portakal renği, portakali), *kızgılt sarı* (kavuniçi).

**Kazak Türkçesi:** *kızgılt sarı tüs* (portakal renği), *koŋır kızıl tüs* (nar çiçeği renği), *koyu kızıl tüs* (vişne çürüğü), *külgin tüstes kızıl* (gövezî), *sargılt tüs/aşık koŋır tüs* (kestane renği).

**Nogay Türkçesi:** *limon* (limon sarısı).

**Kumuk ve Balkar Türkçesi:** *boyamış/nefti tüs* (kestane renği), *kongur tüs* (kestane dorusu, kestane renği), *mor* (kestane kızılı), *narınacı* (portakal renği, portakali).

**Karaçay-Malkar Türkçesi:** *bal bet* (kestane renği), *kızgıldım mor* (kestane kızılı).

**Karayim Türkçesi:** *fişne tüsü* (vişne renği).

**Yakut Türkçesi:** *limon* (limon renği, limon sarısı), *vişnebay* (vişne renği).

**Hakas Türkçesi:** *keř/keer* (kestane rengi), *kırpis öñniğ* (kestane rengi), *mala* (turuncu, portakal rengi), *nirlig öñ* (kırmızı yaban mersini rengi).

**Çuvaş Türkçesi:** *hāmār* (kestane dorusu, kestane rengi).

**Halaç Türkçesi:** *būr* (kestane rengi), *saruy* (portakal rengi).

#### 1.1.1.3. *Kuruyemişler*

**Türkiye Türkçesi:** *cevizî*, *ceviz yeşili*, *fındıki*, *fındıkkabuğu*, *fıstıki*, *fıstık yeşili*, *kuru üzüm rengi*.

**Tatar Türkçesi:** *çiklevêk kabıgı töse* (ceviz kabuğu rengi).

#### 1.1.1.4. *Tahıl ve Baklagiller*

**Türkiye Türkçesi:** *buğday rengi* (buğday renkli, buğdayı), *buğday sarışını*, *nohudi*, *bakla filizi*.

**Azerbaycan Türkçesi:** *buğdayı/gendûmî* (buğday rengi), *nohudu* (nohudi).

**Türkmen Türkçesi:** *buğdayrenk/gızıltrak-garayağız* (buğday renkli).

**Özbek Türkçesi:** *buğdayrang* (buğday renkli).

**Kazak Türkçesi:** *biyday öñ* (kumral, buğday renkli), *burşak tüs* (nohudi)

#### 1.1.1.5. *Baharatlar*

**Türkiye Türkçesi:** *tarçın rengi* (tarçını), *gülganî*, *hardal sarısı*, *hardal rengi*.

**Azerbaycan Türkçesi:** *darçını* (tarçın rengi), *ze'feranı* (safran rengi).

**Gagavuz Türkçesi:** *şafrañ boya* (safran rengi).

**Özbek Türkçesi:** *za'far/za'faran rangi* (safran rengi).

**Yeni Uygur Türkçesi:** *zepren reñ* (safran rengi).

**Başkurt Türkçesi:** *zeferen* (safran rengi).

**Nogay Türkçesi:** *zagafran* (safran rengi).

**Karaçay-Malkar Türkçesi:** *sapran/sapıran* (safran rengi).

**Karayim Türkçesi:** *zafran* (safran rengi).

**1.1.1.6. Et Ürünleri**

**Türkiye Türkçesi:** biftek kırmızısı.

**1.1.1.7. Hazır Yiyecekler**

**Türkiye Türkçesi:** akide pembesi, bonbon pembesi, çikolota rengi, pekmezköpüğü, sakız rengi, sakız sarısı, şeker pembesi, şekerrenk, tahin rengi (tahinî).

**Tatar Türkçesi:** *suk* (şekerrenk).

**Başkurt Türkçesi:** *hıvık* (şekerrenk).

**Kırgız Türkçesi:** *salkın/suuk* (şekerrenk).

**1.1.1.8. Doğal Yiyecekler**

**Türkiye Türkçesi:** balköpüğü, bal rengi, çarpılmış yumurta sarısı, yumurta sarısı, zeytin rengi, zeytin siyahı, zeytin yeşili, zeytuni.

**Azerbaycan Türkçesi:** *yumurta agı, yumurta sarısı, zeytunî*.

**Gagavuz Türkçesi:** *sarı/yumurta sarısı*.

**Türkmen Türkçesi:** *zeytun* (zeytin rengi).

**Yeni Uygur Türkçesi:** *zeytune* (zeytin rengi).

**Tatar Türkçesi:** *bal töse* (bal rengi), *yımrıtanın ahı* (yumurta akı), *yımrıtanın sarısı* (yumurta sarısı).

**Başkurt Türkçesi:** *yomortka ağı/yomortkanın agı* (yumurta akı), *yomortka harıhı* (yumurta sarısı).

**Kazak Türkçesi:** *aşık sarı tüs* (balköpüğü rengi), *aşık toksarı tüs* (yumurta sarısı), *zâytiün/kara sur tüs* (zeytin rengi).

**Nogay Türkçesi:** *yomırtkadın sarısı/yumırtka sarısı* (yumurta sarısı), *yomırtkadın agı* (yumurta akı).

**Kumuk ve Balkar Türkçesi:** *yımrıtkanı sarısı* (yumurta sarısı).

**Karaçay-Malkar Türkçesi:** *bal bet* (bal rengi), *gakkını sarısı* (yumurta sarısı).

**Karayim Türkçesi:** *agı yımırthanın/agı yumurtanın/yımırthanın agı/yemertka agı* (yumurta akı), *sarısı yımırthanın/sarısı yumurtanın* (yumurta sarısı).

**Hakas Türkçesi:** *kicir/nımırha ağı* (yumurta akı), *oos* (yumurta sarısı).

**Halaç Türkçesi:** *yumurka çakiri* (yumurta sarısı), *yumurka hirüni* (yumurta akı).

### 1.1.2. İçecekler

#### 1.1.2.1. Sıcak İçecekler

**Türkiye Türkçesi:** kahverengi.

**Azerbaycan Türkçesi:** *gehveyi/kahverengi*.

**Gagavuz Türkçesi:** *kafe/kofe* (kahverengi), *kızıld/mor* (kahverengi).

**Özbek Türkçesi:** *kahvarang/kahvereng/kofe* (kahverengi).

**Yeni Uygur Türkçesi:** *béğir/beğir reñ* (kahverengi), *kehva reñ* (kahverengi).

**Tatar Türkçesi:** *kofi töslı/kongırt* (kahverengi), *kören* (kahverengi), *kongırt/kongırt töstege* (kahverengi).

**Başkurt Türkçesi:** *horo/kafe töslö* (kahverengi), *kören tö* (kavurulmuş kahve renkli, yanık renk, kahverengi).

**Kırgız Türkçesi:** *kofe tüs/kara küröñ/küröñ öñ/tüs* (kahverengi).

**Kazak Türkçesi:** *alabarkın/kalampir tüs/koñır* (kahverengi).

**Nogay Türkçesi:** *kofe/kuba/mor/morgılt* (kahverengi).

**Kumuk ve Balkar Türkçesi:** *boyamış/kula* (kahverengi), *nefti tüs* (kahverengi).

**Karaçay-Malkar Türkçesi:** *mor bet* (kahverengi).

**Karayim Türkçesi:** *dzeren/kofeinıy* (kahverengi).



**Yakut Türkçesi:** *hoŋor* (kahverengi),  
*kubulan/kubağay/kukalan/kupalan* (kahverengi), *kofe*  
(kahverengi).

**Tuva Türkçesi:** *hüreŋ* (kahverengi).

**Hakas Türkçesi:** *hoor/küreŋ/küreŋ öŋ* (kahverengi).

**Altay Türkçesi:** *küreŋ öŋ* (kahverengi).

**Çuvaş Türkçesi:** *hämär/himür* (kahverengi).

### 1.1.2.2. Soğuk İçecekler

**Türkiye Türkçesi:** buz mavisi, su yeşili, süt beyaz, süt mavisi, sütlü kahverengi, sütlü lacivert, şarap kızılı, şarap rengi (şarabi), şarap tortusu rengi.

**Tatar Türkçesi:** *burlat* (şarap rengi, şarabi), *kızıl şerab töse* (kırmızı şarap rengi).

**Kazak Türkçesi:** *aşık kök/kökşil* (süt mavisi).

**Nogay Türkçesi:** *mor tüs* (şarap tortusu rengi).

**Kumuk ve Balkar Türkçesi:** *süt ak* (süt beyaz).

**Karaçay-Malkar Türkçesi:** *suv bet* (su rengi).

## 2. Bitkilerle İlgili Renk Adları

### 2.1. Kara Bitkileri

#### 2.1.1. Ağaçlar

**Türkiye Türkçesi:** abanoz karası (abanoz siyahı), asma filizi, bergamodi, çam yeşili, çividî (çivit mavisi, çivit rengi), erguvan çiçeği rengi, erguvan rengi (erguvani), hareli nefî, hayit yeşili, kâfur rengi (kâfuri), leylak rengi (leylaki), maun rengi, narçiçeği (narçiçeği rengi), zeytin ağacı yeşili.

**Azerbaycan Türkçesi:** *ergevani/erguvani renk* (erguvan çiçeği rengi), *nîlî* (çivit rengi), *yasemeni* (yasemen rengi).

**Gagavuz Türkçesi:** *güvez* (leylak rengi), *kamfora* (kâfuri), *lileka/liliaka* (leylak rengi).

**Türkmen Türkçesi:** *nil* (çivit rengi)

**Özbek Türkçesi:** *arguvan* (erguvan rengi), *kamfara* (kâfuri), *nili* (çivit mavisi), *yasuman* (yasemin rengi).

**Yeni Uygur Türkçesi:** *çeyze reŋ* (leylak rengi), *karamtu gök* (çivit mavisi), *kızguç köküş reŋ* (leylak rengi).

**Başkurt Türkçesi:** *kük tös* (çivit mavisi, çividi, çivit rengi, menekşe rengi ile gök mavisi arasındaki renk), *siren tös* (leylak rengi).

**Kırgız Türkçesi:** *ımurkay* (erguvani, erguvan rengi), *kızgılt kögüş/lipa güli* (leylaki, leylak rengi), *kök* (çivit mavisi).

**Kazak Türkçesi:** *kara kök/nil kara kök/kökpeŋbek/nil kök/şım kay kara kök* (çivit mavisi, çividi), *küingirt kızıl* (erguvan rengi, erguvani).

**Karaçay-Malkar Türkçesi:** *köbdürevüz bet/tırman* (çivit mavisi).

**Karayim Türkçesi:** *ipkin/yepkin/yipkin* (erguvan rengi), *kafuri/kamfora* (kâfuri, kâfur rengi), *mor* (leylak rengi, leylak).

**Yakut Türkçesi:** *ciren sibekkite* (leylak rengi).

**Halaç Türkçesi:** *banafş, benefş* (leylak rengi).

### 2.1.2. Çiçekler

**Türkiye Türkçesi:** fulya sarısı, gelincik kırmızısı, gül kurusu (gül kurusu rengi), gül pembesi, gül rengi (gülgülü), karanfil yaprağı yeşili, lavanta mavisi, leylak moru, menekşe moru (menekşe rengi), mimoza sarısı, papatya sarışını, sardunya pembesi, yavruağzı.

**Azerbaycan Türkçesi:** *benefşe reŋinde / benevşeyi / benövşeyi / bönövşeyi / menövşe reŋi* (menekşe rengi), *gül renkli / gülreng / gülgez / gülgun / güli* (gül rengi), *lalegun / lalereng* (lale rengi).

**Gagavuz Türkçesi:** *Gülgülü* (gül rengi), *menevşe/menevşa* (menekşe rengi).

**Türkmen Türkçesi:** *melevşe* (menekşe rengi).

**Özbek Türkçesi:** *binafşa/binefşe/gunafşa/günefşe reŋi* (menekşe rengi, leylak rengi), *nafarman-neferman* (menekşe rengi).

**Yeni Uygur Türkçesi:** *gülnepşe reŋ* (menekşe rengi); *gülrer* (gül rengi), *halrer* (gül rengi), *kızguç* (gül rengi).

**Tatar Türkçesi:** *mileüşe tös/milevşe tös* (menekşe rengi).

**Başkurt Türkçesi:** *al kızıl* (gül kırmızısı), *alıtıv kük/kuyı kören/kızıl kük/kören kara/milevşe tös* (menekşe rengi), *şemehe/şemehe kara/kören kük* (menekşe rengi).

**Kırgız Türkçesi:** *kızıl-kök* (menekşe rengi).

## Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları

**Kazak Türkçesi:** *kızgılt sarı tūs* (yavruağzı), *kūlgın/kūlgın-kök* (menekşe rengi).

**Nogay Türkçesi:** *kızgılt* (gül renkli).

**Kumuk ve Balkar Türkçesi:** *kızgıldım/kızgılt tūs* (gül rengi, gül renkli), *melevşe tūs* (menekşe rengi).

**Karaçay-Malkar Türkçesi:** *çayır bet* (gül rengi).

**Karayim Türkçesi:** *mor* (menekşe rengi).

**Hakas Türkçesi:** *sireŋ* (leylaki, leylak rengi).

### 2.1.3. Ot Cinsi Bitkiler

**Türkiye Türkçesi:** *filizî*, *haşhaş pembesi*, *kimyoni*, *saman rengi* (samani, saman sarısı), *saz rengi*, *sinabr yeşili*, *tütün rengi* (taba), *tütün sarışını*, *vessi yeşili*, *yonca yeşili*.

**Azerbaycan Türkçesi:** *samanı/saman rengi/güleş rengi* (saman rengi).

**Özbek Türkçesi:** *rayhoni rang* (reyhan 'fesleğen' rengi), *saman* (saman rengi).

**Tatar Türkçesi:** *köncet töse* (susam rengi), *salam töse/tesle* (saman rengi).

**Kazak Türkçesi:** *aşık sarı/saman tūs* (saman rengi), *küngirt/öŋi tūsken* (saz rengi), *tütün tüstes/surğılttay tūs* (tütün rengi).

**Çuvaş Türkçesi:** *ulām/ulīm* (saman rengi).

**Halaç Türkçesi:** *hørka/hürka ku* (tütün rengi).

## 3. Hayvanlarla İlgili Renk Adları

### 3.1. Kara Hayvanları

#### 3.1.1. Sürüngenler

**Türkiye Türkçesi:** *akrep kızılı*.

#### 3.1.2. Böcekler

**Türkiye Türkçesi:** *böcekkabuğu*.

#### 3.1.3. Kümes Hayvanları

**Türkiye Türkçesi:** *civciv sarısı*, *horozibiği*, *kazayağı*, *kazboku*, *ördekbaşı*, *ördekgagası*, *tavşan kanı*, *tavus yeşili*.

**Azerbaycan Türkçesi:** *horuzguyruğu* (kırmızı, kıpkırmızı, horuz ibiği rengi).

**Yeni Uygur Türkçesi:** *maş reŋ* (ördekbaşı rengi).

**Kazak Türkçesi:** *koyu casıl* (ördekbaşı rengi).

#### 3.1.4. Memeliler

**Türkiye Türkçesi:** deve tüyü, fare grisi (sıçan kırı, sıçan tüyü), fare tüyü; fildişi rengi (fildişi), fildişi sarısı, fildişi siyahı; geyik kanı, sincabi (sincap grisi).

**Kazak Türkçesi:** *sur tüs* (sıçan kırı).

### 3.2. Hava Hayvanları

#### 3.2.1. Kuşlar

**Türkiye Türkçesi:** angudi, dudu yeşili (papağan yeşili), güvercinboynu, güvercingöğsü, kanarya sarısı, keklik ayağı, kumru göğsü, kumru tüyü, kuzguni, kuzguni siyah (kuzguni kara), turna gözü, turna kırı, güvercinkanı kırmızısı.

**Azerbaycan Türkçesi:** *kebûd/kebûd Ruşen* (güvercin rengi).

**Gagavuz Türkçesi:** *güvercin* (güvercin rengi).

**Karaçay-Malkar Türkçesi:** *kögürçün bet* (güvercin rengi), *kuma* (tüy rengi).

**Tuva Türkçesi:** *kuu* (kuğu rengi).

## 4. Madenlerle İlgili Renk Adları

### 4.1. Metaller

**Türkiye Türkçesi:** altın rengi (altuni, altın sarısı), altın yeşili; bakır çalığı, bakır kızılı, bakır pası, bakır rengi; çelik grisi, demir rengi (demiri), eski tunç rengi; gümüş grisi, gümüş karası, gümüş rengi (gümüşi), gümüşlü mavi; havağazı alevi mavisi, havağazı mavisi; kadminyum sarısı, kobalt mavisi, kömür karası (kömür siyahı); krom sarısı, krom yeşili; kurşun beyazı, kurşun grisi, kurşun rengi (kurşuni), kurşunî mavi; maden mavisi, madenî beyaz; magnezyum yeşili, metalik renk, okr sarısı; pas rengi, paslı sarı; serpişik sırma rengi, verenez yeşili, vermilyon kırmızısı.

## Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları

**Azerbaycan Türkçesi:** *altun, demiri, gırşuni, gümüşü, mis rengi* (bakır rengi), *pas rengi, poladı* (çelik rengi), *tunç rengi*.

**Gagavuz Türkçesi:** *komur/kömür* (kömür rengi).

**Türkmen Türkçesi:** *gırşun, kümüşleç* (gümüş rengi), *sarı* (altın, pirinç veya bakır rengi), *zerevşan* (altın rengi).

**Özbek Türkçesi:** *bronza* (tunç rengi), *kurşuni* (kurşun rengi).

**Yeni Uygur Türkçesi:** *altın rey* (altın rengi), *bronza* (bronz rengi), *kümüş rey* (gümüş rengi), *polat rey* (çelik rengi).

**Tatar Türkçesi:** *altınsıman/altıntös/altın-sarı/altınsu* (altın rengi), *bakır töse* (bakır rengi), *kömeşsıman/kömeştöse/aksıl sorı* (gümüş rengi), *pulya* (kurşun rengi, kurşuni).

**Başkurt Türkçesi:** *altın tös* (altın rengi), *bronza* (bronz rengi), *karaguskıl/kurğaş töslö* (kurşuni, kurşun renkli), *kömöş tös* (gümüş rengi).

**Kırgız Türkçesi:** *altın sıyaktuu/altın tüs/altuni* (altın rengi, altuni), *korgoşun tüs/sur* (kurşun rengi, kurşuni), *kümüş tüs* (gümüş rengi).

**Kazak Türkçesi:** *altın tüs* (altın rengi), *kara sur tüs* (kurşun rengi), *kızgılt sarı tüs* (bakır rengi), *kola tüs/kola tüstü koır* (tunç rengi, bronz rengi), *temir tüstes/sur* (demir rengi, demiri).

**Kumuk ve Balkar Türkçesi:** *bronza/dommak* (tunç rengi).

**Karaçay-Malkar Türkçesi:** *altın bet* (altın rengi), *bagır bet/cez bet* (bakır rengi), *kızgıldım sarı* (altın sarısı), *temir bet* (demir rengi).

**Karayım Türkçesi:** *altınlı/altın renk* (altın rengi), *kümüşli/gümüş renk* (gümüş rengi).

**Hakas Türkçesi:** *altın sarığ* (altın sarısı).

### 4.2. Değerli Taşlar

**Türkiye Türkçesi:** kehribar sarısı, lâl rengi; safir mavisi, safir rengi; turkuaz yeşili, utremer (outremer) mavisi; zümrüdî yeşil (zümrüdi, zümrüt rengi, zümrüt yeşili).

**Azerbaycan Türkçesi:** *zümrüdü*.

**Gagavuz Türkçesi:** *ultramarin* (utremer mavisi, deniz mavisi).

**Türkmen Türkçesi:** *lagl renk* (yakut rengi), *zümerret yaşıl renk* (zümrüt yeşili rengi).

**Özbek Türkçesi:** *yakut* (yakut rengi), *zumurrad* (zümrüt rengi).

**Kırgız Türkçesi:** *zımırıtay/zımırıt tūs/açık caşıl tūs* (zümrüt yeşili, zümrüdi).

**Kazak Türkçesi:** *koyu kök/casıl tūs/kök-casıl tūs* (zümrüt rengi, zümrüdi).

**Hakas Türkçesi:** *malahit* (malakit yeşili).

#### 4.3. Sıvılar

**Türkiye Türkçesi:** petrol mavisi

**Gagavuz Türkçesi:** *nefti* (petrol rengi).

### 5. Nesnelere İlgili Renk Adları

#### 5.1. Süs Eşyaları

**Türkiye Türkçesi:** emerot yeşili; karmen kırmızısı, karmen mavisi, karmen renkli; kına rengi, krem rengi, yıldız sarısı.

**Azerbaycan Türkçesi:** *kremî* (krem rengi), *sürmeyî/sürmeî* (sürme rengi).

**Nogay Türkçesi:** *akşıl sarı* (krem rengi).

**Hakas Türkçesi:** *ağamsıh sarığ* (krem rengi).

**Yakut Türkçesi:** *krem* (krem rengi).

#### 5.2. Dokuma Eşyaları

**Türkiye Türkçesi:** canfes kızılı, kadife laciverdi, bayrak rengi, çadırı, fes rengi.

**Kazak Türkçesi:** *küreñ kızıl/koyu kızıl tūs* (fes rengi).

#### 5.3. Cam Eşyalar

**Türkiye Türkçesi:** billur rengi, cam yeşili (camgöbeği yeşili, camgöbeği), kristal mavisi, mine mavisi.

#### 5.4. Diğer Eşyalar

## Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları

**Türkiye Türkçesi:** boncuk mavisi, kibritî, mum sarısı, mürekkep siyahı, piyano siyahı, sahtiyan siyahı, saks mavisi, suluboya mavisi, şişe mavisi, tebeşir beyazı, barut mavisi (barut rengi, barudî, barut esmeri).

**Azerbaycan Türkçesi:** *bartı* (barut rengi).

**Kazak Türkçesi:** *aşık kök/kögildir tıs* (boncuk mavisi).

### 6. Özel Adlarla İlgili Renk Adları

#### 6.1. Yer Adları

##### 6.1.1. Şehir Adları

**Türkiye Türkçesi:** Bursa yeşili, Edirne kırmızısı, Keşmirî, Sevr mavisi.

##### 6.1.2. Ülke Adları

**Türkiye Türkçesi:** Çin kırmızısı, İran kırmızısı, Prusya mavisi, Saksonya mavisi.

#### 6.2. Kişi Adları

**Türkiye Türkçesi:** Bismark renkli (Bismark kahverengisi), Van Dyck esmeri (Van dyke kahverengisi), Ecevit mavisi.

#### 6.3. Millet Adları:

**Türkiye Türkçesi:** Çingene pembesi, Fransız mavisi, Hint sarısı, İngiliz Yeşili, Maya mavisi (Doğan 2007: 39, 268), Türk çinisi yeşili (Türk yeşili).

### 7. Gökle İlgili Renk Adları

#### 7.1. Gökyüzü Cisimleri

**Türkiye Türkçesi:** bulut grisi; gök mavisi (gök rengi, gökyüzü mavisi), gök taşı rengi.

**Azerbaycan Türkçesi:** *asimani* (gök rengi, gökyüzü rengi), *göy âbî* (gök rengi, gök mavisi).

**Özbek Türkçesi:** *asman/osmon/semavi/samoviy* (gök rengi).

**Yeni Uygur Türkçesi:** *asmaniy* (gök rengi, semavî), *hava reŋ* (gök rengi, gök mavisi), *kök* (gök mavisi, havai), *köküş reŋ* (gök mavisi, gök rengi).

**Tatar Türkçesi:** *kök/kük* (gökyüzü mavisi, gök rengi), *zenger kük* (gök mavisi, gökyüzü mavisi).

**Başkurt Türkçesi:** *kölvv tös/kügelyem/kükhel* (gök rengi), *zenger/zenger tös* (gök rengi, gök mavisi).

**Kırgız Türkçesi:** *kögiş/kögüş/kögültür* (gök mavisi).

**Kazak Türkçesi:** *aşık kök/kögildir/kökşil tūs* (gökyüzü mavisi, gök rengi).

**Nogay Türkçesi:** *kögilim/kökşil* (gökyüzü mavisi, gök rengi).

**Kumuk ve Balkar Türkçesi:** *gök/gökşumal/gökşilt* (gök mavisi, gök rengi).

**Karaçay-Malkar Türkçesi:** *kögala* (gök mavisi, gök rengi).

**Hakas Türkçesi:** *tigir kögi* (gök mavisi).

**Altay Türkçesi:** *çañkır/çeñkir* (gök rengi).

**Çuvaş Türkçesi:** *çakär/kävak/senker* (gök rengi, gökyüzü mavisi).

**Halaç Türkçesi:** *âbi/âsmân rengi/asman rengivara* (gök rengi, gök mavisi, gökyüzü mavisi).

## 7.2. Hava Olayları

**Türkiye Türkçesi:** gurup rengi, havai (havai mavi, semavi mavi); kar beyazı, kar mavisi; sis mavisi, uzay mavisi.

**Tatar Türkçesi:** *tangsu* (tan rengi).

**Hakas Türkçesi:** *harnıñ ağı* (kar beyazı).

## 8. Maddelerle İlgili Renk Adları

### 8.1. Biyolojik Maddeler

**Türkiye Türkçesi:** küf yeşili, kül mavisi (kül rengi).

**Azerbaycan Türkçesi:** *kül rengi*.

**Gagavuz Türkçesi:** *kül* (kül rengi).

**Türkmen Türkçesi:** *külcümek/kül rañk/sazmık* (kül rengi).

**Özbek Türkçesi:** *kulrang/külreng* (kül rengi).

**Yeni Uygur Türkçesi:** *kül reñ* (kül rengi).

**Tatar Türkçesi:** *köl tösle/köl töse/kölsu* (kül rengi), *aksıl sorı/sorgult/sorı* (kül rengi).



**Başkurt Türkçesi:** *köl töslö* (kül rengi).

**Kırgız Türkçesi:** *kül tüs/külgün/surça/sur tüs* (kül rengi).

**Kazak Türkçesi:** *aşık casıl/salat tüs* (küf yeşili), *külgün/kül tüs* (kül rengi).

**Kumuk ve Balkar Türkçesi:** *kül betli/külsıpat/kül tüs* (kül rengi).

**Karaçay-Malkar Türkçesi:** *ışım bet/kök* (kül rengi), *kül bet* (kül rengi).

**Hakas Türkçesi:** *ah sur* (kül rengi).

**Çuvaş Türkçesi:** *sără* (kül rengi).

### 8.2. Kimyevî Maddeler

**Türkiye Türkçesi:** asit yeşili, cıva mavisi, fosfor yeşili, ispirto rengi; katran moru, katran siyahı; kurum karası (is siyahı), kükürt sarısı, serolyum mavisi, yağ yeşili, zehir yeşili.

### 8.3. Mimarlıkla İlgili Maddeler

**Türkiye Türkçesi:** beton rengi, kiremit rengi, sıva rengi, tuğla rengi.

**Gagavuz Türkçesi:** *keremedi* (kiremit rengi).

**Karaçay-Malkar Türkçesi:** *koşun bet* (kiremit rengi).

## 9. Tabiatla İlgili Renk Adları

**Türkiye Türkçesi:** çimen yeşili, kabuk yeşili, kır rengi, kum grisi, orman yeşili, taş rengi, toprak mavisi, toprak rengi (hâkî), toz pembesi, tozlu kahverengi, tozlu sarı, yaprak kırmızısı, yaprak kurusu, yaprak yeşili, deniz dibi yeşili, deniz mavisi (deniz rengi); iç midye yeşili, mercan yeşili (mercani), Okyanus mavisi, sedef pembesi (sedefi), vapur dumanı, yosun yeşili, ateş kırmızısı (alev kırmızısı, ateşi); duman rengi.

**Azerbaycan Türkçesi:** *ateşreng/od rengi, hâki/hâki renk/hâkisterî/toprak renkli.*

**Gagavuz Türkçesi:** *mercan* (mercan rengi).

**Yeni Uygur Türkçesi:** *kum reŋ* (kum rengi),

**Tatar Türkçesi:** *kuçkıl* (duman rengi), *töten töse/tötensu* (duman rengi), *tufрак töse* (toprak rengi), *yaşıl yufрак töse* (yeşil yaprak rengi).

**Başkurt Türkçesi:** *akhıl sargılt* (ateş rengi), *asıq horo* (kır rengi).

**Kazak Türkçesi:** *koyu casıl* (orman yeşili), *ot tüsti* (alev kırmızısı).

**Kumuk ve Balkar Türkçesi:** *ciyren* (alev kırmızısı).

**Karaçay-Malkar Türkçesi:** *kök/kırdık bet/kök kırdık* (kır rengi).

**Tuva Türkçesi:** *burul* (kır renkli).

**Altay Türkçesi:** *boro* (kır renkli).

#### 10. Organ Adlarıyla İlgili Renk Adları

**Türkiye Türkçesi:** bet rengi (sarımtırak bir pembeye yakın kül rengi, çehrenin rengine benzer ve bal ve soluk nohudi rengini andırır bir renk), burun kanı rengi, damar mavisi, et rengi (et renk, ten rengi), hanım teni, irin rengi, kan kırmızı (kan rengi), kemik rengi, safra yeşili,

**Azerbaycan Türkçesi:** *et rengi/etrenğ* (et rengi), *gankırmızı/kan kırmızısı*, *surefî* (yüz rengi), *zireşkî* (göz yaşı).

**Gagavuz Türkçesi:** *öt eşil* (öd yeşili).

**Özbek Türkçesi:** *cigarrang/cigerreng* (ciğer rengi).

**Yeni Uygur Türkçesi:** *ciger reñ* (ciğer rengi).

**Tatar Türkçesi:** *ten töse* (ten rengi).

**Başkurt Türkçesi:** *kızıl* (kan rengi).

**Kazak Türkçesi:** *aşık kızıl* (kan kırmızı), *dene tüs* (ten rengi).

**Kumuk ve Balkar Türkçesi:** *kan kızıl* (kan rengi, kan kırmızısı).

**Karaçay-Malkar Türkçesi:** *kızıl* (kan rengi).

**Hakas Türkçesi:** *han-hızıl, hızıl see* (kan kırmızısı, kan kırmızı).

#### 11. Hastalık Adlarıyla İlgili Renk Adları

**Türkiye Türkçesi:** sıtma sarısı.

#### 12. Dinî Kavramlarla İlgili Renk Adları

**Türkiye Türkçesi:** hacı yeşili, Kâbe yeşili, şeytan kırmızısı, türbe yeşili.

#### 13. Mesleklerle İlgili Renk Adları

**Türkiye Türkçesi:** askerî yeşil, havacı mavisi.

#### 14. Zaman Kavramıyla İlgili Renk Adları

**Türkiye Türkçesi:** gece mavisi; sonbahar kızılı, sonbahar mavisi.

**Kazak Türkçesi:** *koyu kök* (gece mavisi).

### 15. Coğrafyayla İlgili Renk Adları

**Türkiye Türkçesi:** Akdeniz mavisi.

**Kazak Türkçesi:** *kanık aşık kök tūs* (Akdeniz mavisi).

## B. Anlam ve Yapı Yönünden Renk Adları:

### 1. Güney-Batı Grubu Türk Lehçeleri (Oğuz Grubu)

#### 1.1. Türkiye Türkçesi:

Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve diğer lehçelerde renkler üzerine ayrıntılı bir çalışma yapan Alman Türkolog Cirtautas (1961) eserinde daha çok *kara, ak, kızıl, yeşil, sarı, ala, kök* (mavi, yeşil), *boz, kır*, (s. 19-94) gibi temel renkler üzerinde durmuştur. Gri ve kahverenginin tonlarıyla ilgili olarak ise *kuba, çal, çakır, kurşunî, kül rengi, konur, küren, yağız, esmer, kumral* ve *kahverengi* (s. 95-104) gibi renkleri incelemiştir. Yazar söz konusu renklerin dışında tabiattan somutlaştırma yoluyla yapılmış renklerden *kurşuni, kül rengi* ve *kahverengiye* yer vermekle birlikte verdiği örnekler daha çok çağdaş Türkiye Türkçesine aittir ve bunlar yakın dönem yazarlarından Ömer Seyfettin, Orhan Kemal, Yaşar Nabi Nayır ve Haldun Taner'in eserlerinden alınmadır. Cirtautas (1961) bunun dışında at donlarını da (s. 105-113) ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Ancak başlı başına Türkiye Türkçesindeki renk adları üzerine en sistemli ve kapsamlı çalışmayı Kaymaz (1997) yapmıştır.

Türkiye Türkçesinde doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adları yapı yönünden genellikle belirtisiz isim tamlaması ve sıfat tamlaması kuruluşunda olup bir kısmı nispet i'si ile oluşturulmuştur. Örneğin *ateşî, barudi, bergamodi, buğdayî, cevizî, çadırî, çividi, demiri, erguvani, fındıkî, fıstıkî, filizî, gövezî, gümüşî, hâkî, havai, kâfurî, Keşmirî, kibritî, kurşuni, kuzguni, leylaki, mercanî, nefî, nohudi, patlıcanî, portakalî, samani, sedefî, sincabi, şarabi, tahini, tarçni, zeytuni, zümrüdi* gibi.

Türkiye Türkçesinde “gibi” edatıyla oluşturulan: *altın gibi, billur gibi, kaymak gibi, katran gibi, kehribar gibi, kireç gibi, kömür gibi, köpük gibi, kuzgun gibi, kül gibi, limon gibi, mermer gibi, sakız gibi, turna gözü gibi, zümrüt gibi*; ağızlara özgü “gelen” kelimesiyle oluşturulan: *kızıl gelen, mor gelen, sarı gelen, yeşil gelen*; ağızlara özgü “çalmak” fiiliyle oluşturulan: *eflatuna çalar koyu pembe, eflatuna çalar mavi, gümüşîye çalan*

*koyu mavi, kahverengiye çalan yeşil renk, yeşile çalar gök rengi, yeşile çalar mor* vb. kelime gruplarında somutlaştırmadan daha çok benzerlik söz konusudur (Kaymaz 1997: 304-306). Bunlara + mısı ekiyle (mavimsi, sarımsı gibi) oluşturulanları ve nispet i'siyle oluşturulmuş (beyazî, eflatunî, laciverdî, siyahî, zerî, zifirî gibi) renk adlarını da eklemek mümkündür.

## 1.2. Azerbaycan Türkçesi:

13. yüzyılın sonlarında ve 15. yüzyılın başlarında hazırlanan ve 1900 yılında Rus Türkolog Melioranski tarafından kaleme alınan ve Sanpetersburg'da yayımlanan Azerbaycan Türkçesinin dil özelliklerini taşıyan İbni-Mühennâ Lûgati'nde (Battal 1997), *kül rengi* karşılığı olarak *boz*; *gül rengi* karşılığı olarak *gülgün* ve *kızılgül*; *menekşe* karşılığı olarak *yağız*; *hatem çiçeği rengi* manasına *biyûn/beyûn* sözcükleri kullanılmıştır.

Renk adlandırmaları yönünden Türkiye Türkçesine en yakın lehçe Azerbaycan Türkçesidir. Azerbaycan Türkçesinde doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adları daha çok çiçek, maden, meyve, sebze ve hayvan adlarından yola çıkılarak oluşturulmuştur. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinde *bedrenk*, *gendûmî*, *horuzkuyruğu*, *hurmayı*, *nîlî*, *sumagi*, *suretî*, *sürmeyî/sürmeî*, *yasemeni*, *zireşkî* renkleri kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi nispet i'si ile oluşturulan somutlaştırmalar mevcuttur. *Asimani*, *badımcani*, *barıtı*, *benevşeyi*, *buğdayı*, *demiri*, *ergevani*, *gehveyi*, *garpızı*, *gendûmî*, *gurşunî*, *gülü*, *gümüüşü*, *haki/hâkisterî*, *hurmayı*, *kremi*, *nilî*, *nohudu*, *poladı*, *portugali*, *samanı*, *sumağı*, *suretî*, *sürmeyî*, *yasemeni*, *ze'feranı*, *zeytunî*, *zireşkî* ve *zümrüdü* bunların başlıcalarıdır.

*Etrenği*, *horuzkuyruğu*, *kestane rengi*, *kül rengi* ve *tunç rengi* belirtisiz isim tamlaması; *ateşreng*, *gankırmızı*, *gülreng*, *gül renkli*, *lalegun*, *lalereng* ise sıfat tamlaması kuruluşundaki somutlaştırmalardır.

Menekşe ve mor karşılığı olarak *benevşe* (Van) sözcüğü, *benövşe*, *benöyşe* ve *benöyüş* (İğdır, Kars) şekillerinde Türkiye Türkçesi ağızlarında günümüzde de kullanılmaktadır (DSa 1993: 628, 630).

Türkiye Türkçesinde *havai*, *havai mavi* kelimelerinin karşılığı olarak Farsçada *gök*, *semâ*, *gökyüzü* manasına gelen *âsmân* kelimesi Azerbaycan Türkçesinde *asmani/asiman/asimani* şeklinde ifade edilmektedir.

Farsçada *gendüm* buğday ve *gendüm-gün* buğday rengi/renkli demektir. Sözcük, Azerbaycan Türkçesinde *gendûmî* şekline dönüşmüştür.

Buğday renginde olan demektir. Azerbaycan Türkçesinde *gendum*'un yanında *buğday* sözcüğü de kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında “dibekte dövülerek yemek yapılan buğday ya da arpa” karşılığı olarak *gendime* (Zonguldak, Gümüşhane, Artvin, Erzincan, Malatya, Maraş, Kırşehir, Kayseri, Nevşehir, Adana), *gendem* (Çankırı), *gendeme* (Çankırı, Kayseri), *gendima* (Artvin), *gendirme* (Niğde), *gendüme* (Samsun, Tokat, Ordu, Giresun, Kars, Erzurum), *gerdüme* (Tokat) sözcükleri bugün de kullanılmaktadır (DSb 1993: 1990).

Azerbaycan Türkçesinde *horuz guyruğu* renginin bir diğer adı *horuzbibi/horuzpipiyi* yani horozibiği'dir (Orucov 1987: 334). Kırmızı rengi karşılamak için kullanılan bu somutlaştırmaya Türkiye Türkçesi dışında diğer lehçelerde rastlanmaz.

Farsçada *nîl* lâcivert renkli çivit otudur. Azerbaycan Türkçesi kelimeyi *nîlî* şekline dönüştürerek somutlaştırma yapmıştır. Türkiye Türkçesindeki karşılığı *çividi*, *çivit mavisi* ve *çivit rengi*'dir. Oğuz Grubunda Türkmen Türkçesinde (nil) ve Uygur-Karluk grubunda Özbek Türkçesinde de (nili) görülen bir somutlaştırmadır. Kıpçak Grubu lehçelerinden Başkurt lehçesinde *kük tös*; Kırgız Türkçesinde *kök*; Kazak Türkçesinde *nil kara kök* ve *nil kök*; Karaçay-Malkar Türkçesinde *köbdürevüz betli* şeklinde karşılanmıştır.

Azerbaycan Türkçesindeki *samanı* somutlaştırması Türkiye Türkçesinde Gaziantep ağızında sarı renk manasına gelmektedir (DSc 1993: 3530). Türkiye Türkçesinde saman rengiyle ilgili olarak yazı dilinde *saman rengi*, *saman sarısı* ve *samanî* somutlaştırmaları yer alır. Özbek Türkçesindeki karşılığı ise *saman*'dır.

*Safran* kelimesinin aslı Arapça *za'feran*'dır. Türkiye Türkçesi kelimeyi kendine mal ederken, Azerbaycan Türkçesi incelterek korumayı tercih etmiştir. Oğuz grubu lehçelerinden Gagavuzcada *şafraan boya*; Uygur-Karluk grubundan Özbek Türkçesinde *za'far* ve *za'faran rangi*; Yeni Uygur Türkçesinde *zepren reñ*; Kıpçak Grubunda Başkurt Türkçesinde *zeferen*; Nogay Türkçesinde *zagafran*; Karaçay-Malkar Türkçesinde *zapran*, *sapiran* ve Karaim Türkçesinde *zafran* şeklinde karşımıza çıkar.

Yeşil manasına gelen Farsça *sebz* kelimesini somutlaştırma yoluyla yapılmış renk olarak kabul edebiliriz, çünkü sebze rengi yeşildir. Türkiye Türkçesinde kullandığımız sebze kelimesinin kökeni *sebz*'dir. Uygur-Karluk grubunda Özbek Türkçesinde de *sabz* yeşil renk, yeşilimsi, *sabza* ise yeşillik demektir.

Arapça kökenli olan ve ekşilik vermek için kebaba, hamura ve bazı yemeklere konulan ekşice ve kırmızı taneli *sümmâk*, Türkiye Türkçesine *sumak* şeklinde geçmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarında “dağda yetişen, küçük, kırmızı bir çeşit meyve karşılığı olarak *somak* (Balıkesir, Bursa, Muğla) sözcüğü kullanılmaktadır (DSc 1993: 3662). TaS’de (1971: 3576) ise sumak “ekşi yemiş veren bir bodur ağaç ve yemişi” şeklinde karşılanmıştır.

Farsça kökenli *hâk* toprak manasına gelmekte olup Azerbaycan Türkçesinde toprak rengi karşılığı olarak *hâkisteri*’nin yanında *toprak rengi* de kullanılır.

Nispet i’si ile oluşturulmuş ve zeytin renkli manasına gelen *zeytuni* Arapça’dır. Türkiye Türkçesinde zeytin rengiyle ilgili olarak *zeytin rengi*, *zeytin siyahı*, *zeytin yeşili* gibi somutlaştırmalara rastlanırken Oğuz grubundan Türkmen Türkçesinde *zeytun* sarımtıl, yeşil rengi karşılar. Uygur-Karluk grubunda Yeni-Uygur Türkçesinde *zeytune* zeytin rengi, kestane rengi, kahverengi demektir. Kıpçak grubundan Kazak Türkçesinde ise *zâytün* zeytin rengi manasına gelir. Tatarlarda *zeytune* aynı zamanda kız adıdır.

Daha çok Divan edebiyatında karşılaştığımız gözyaşı manasına gelen Farsça *sirişk* sözcüğü, kelime başı ünsüzü (s->z-) değişimiyle Azerbaycan Türkçesinde *zireşki*’ye dönüşmüştür. Özetlemek gerekirse Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesinden farklı olarak daha çok Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri doğadan somutlaştırma yoluyla renk adı yapmakta kullanmıştır.

### 1.3. Gagavuz Türkçesi:

Gagavuz Türkçesinde somutlaştırmalar daha çok çiçek, meyve ve ağaç adlarına dayalı olarak üretilmiştir. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi Gagavuz Türkçesinde de nispet i’si ile oluşturulmuş somutlaştırmalar söz konusudur. *Gülgüli*, *keremedi*, *kıbrızı*, *neftî* gibi.

*Kestene boya*, *öt eşil*, *şafraan boya* sıfat tamlaması; *yumurta sarısı* belirtisiz isim tamlaması kuruluşunda oluşturulmuştur.

Ruşçada *liliya* leylak ve *liloviy* leylâkî, *lilâ* manalarına gelmektedir (Mustafayev ve Şerbinin 1972: 370). *Lileka* veya *liliaka* yazımlarını *liliya* ile ilişkilendirmek mümkündür. Neftî isimdir ve Farsçadır. Neftî kelimesi ise Farsça + Arapça şeklinde oluşturulmuştur.

## Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları

Türkiye Türkçesinde kullanılan *güvercinboynu*, *güvercingöğsü*, *güvercinkanı kırmızısı* gibi güvercinle ilgili adlandırmaların aksine Gagavuz Türkçesinde yalnız *güvercin* sözcüğü kullanılmıştır.

Kiremit rengi Gagavuzcada *keremedi* ile karşılanmıştır. Türkiye Türkçesindeki *safran* sözcüğüyle *safran* şeklinde karşılaşılır. Kahverengi Gagavuzcada birden fazla sözcükle; *kızgıld*, *kofe* ve *mor* ile karşılanmıştır. *Kofe* ise İngilizce *coffee*'nin Rusçalaşmış şeklidir.

### 1.4. Türkmen Türkçesi:

Türkmen Türkçesinde somutlaştırma yoluyla yapılmış renkler daha çok maden, meyve ve değerli taşlardan üretilmiştir. *Buğday renk*, *kül renk*, *lagl renk* Türkmen Türkçesinde sıfat tamlaması kuruluşundaki somutlaştırmalardır. Nispet i'si ile oluşturulmuş *hurmayı* somutlaştırması Azerbaycan Türkçesinden sonra Türkmen Türkçesinde de karşımıza çıkmaktadır.

Türkmen Türkçesinde kül rengi; *külcüme*, *kül rengi*, *sazmuk* gibi birden fazla sözcükle karşılanmaktadır.

Farsça asıllı olan ve “1. Altın saçan, altın saçıcı, 2. Altın kakmalı, 3. Bir lale türü” şeklinde anlamlandırılan *zerefşan* aynı zamanda bir kız adıdır. Türkmen Türkçesinde *zerevşan* şekline dönüşmüştür. Özbekistan'daki Buhara ve Semerkant gibi eski şehirleri barındıran “Zerefşan Vadisi” ünlü bir tarım bölgesi olarak bugün bu ismi yaşatmaktadır.

Türkmen Türkçesinde gök mavisi veya açık mavi manasına gelen *göğümtıl* ve gümüş rengi karşılığı kullanılan *kümüçleç* aslında birer benzerlik sıfatıdır. Bunlara ilave olarak Türkmen Türkçesinde *goñur* (gızgılt mele, garamtıl gızıl, açık kestane rengi, esmer), *mele* (sargılt açık renk, öçügsi sarı renk; açık sarı, esmer, esmer tenli; mele göz: koyu kestane renginde gözler), *sur* (goñur, altın renk övüsyen gımmat bahalı bagana ve şol görünüşteki renk) gibi somutlaştırmalardan da söz etmek mümkündür. *Narıñç* diğer lehçelerden farklı olarak Türkmen Türkçesinde nar rengi karşılığı kullanılmıştır.

## 2. Güney-Doğu Grubu Türk Lehçeleri (Uygur-Karluk)

### 2.1. Özbek Türkçesi:

Rengin *rang* ve *tös* sözcükleriyle karşılandığı Özbek Türkçesinde somutlaştırma yoluyla yapılmış renklerin genellikle bitki, çiçek ve maden adlarına dayalı olduğu görülür.

*Buğdayrang, cigarrang/ciğerreng, gunafşa rang/günefşe reng, kahvarang/kahvereng, kulrang/külreng, rayhony rang* sıfat tamlaması kuruluşundaki somutlaştırmalardır. *Kurşuni, nili* ve *semavi* ise nispet i'si ile oluşturulmuştur.

Türkiye Türkçesinden farklı olarak Özbek Türkçesinde kahverengi ve kestane rengi *cigerreng* ile karşılanmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde rastladığımız *sebz* somutlaştırması Özbek Türkçesinde kalın ünlülü şekliyle *sabz* ve *sabza* olarak karşımıza çıkmaktadır. Buğday renkli somutlaştırması ise Özbek Türkçesinde *buğdaymağız* şeklinde ifade edilir.

Tunç ve tunçtan yapılmış manasına gelen Fransızca kökenli *bronze* sözcüğü Özbek Türkçesinde Rusçanın tesiri ile *bronza* şekline dönüşmüştür. Bunun gibi kafur ve kafurî manalarına gelen *kamfara* da Rusçadır.

## 2.2. Yeni Uygur Türkçesi:

Yeni Uygur Türkçesinde doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlarının sonuna genellikle *reñ* sözcüğü getirilmiştir. Somutlaştırmaların genellikle çiçek, meyve ve maden adlarından üretildiği ve sıfat tamlaması kuruluşunda olduğu görülür.

*Asmaniy* ve *zeytune* Yeni Uygur Türkçesinde nispet i'si ile oluşturulmuş somutlaştırmalardandır. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Özbek ve Yeni Uygur Türkçesinde “ciğer rengi, koyu kırmızı” manasına gelen *ciger reñ* ve bronz rengi karşılığında *bronza* sözcüğü kullanılmıştır. *Çeyze* Yeni Uygur Türkçesinde patlıcan demektir. Yine Yeni Uygurca'da *kehva reñ*'in dışında, *bêgir reñ* de kahverengini karşılar.

Azerbaycan ve Özbek Türkçelerinden farklı olarak Yeni Uygurcada *sebz* ve *sebze* havuç manasına gelmekte olup turuncu ve portakal renklerini de karşılar. Aynı şekilde Özbek Türkçesinde *sebzi*, Kazak Türkçesinde *sebz/sebiz* ve Kırgız Türkçesinde *sabiz* havuç manasına gelmektedir.

## 3. Kuzey-Batı Grubu Türk Lehçeleri (Kıpçak Grubu)

### 3.1. Tatar Türkçesi:

Kuzey-batı grubu lehçeleri içerisinde doğadan somutlaştırma yoluyla renk yapma yönünden Azerbaycan Türkçesinden sonra Türkiye Türkçesine en yakını Tatar Türkçesidir diyebiliriz. Tatar Türkçesinde renk karşılığı olarak *renk, tūs/tös* ve *buyau* sözcükleri kullanılır.

Somitlaştırmaların genellikle yiyecek-içecek, meyve ve maden adlarına dayalı olduğu ve sıfat tamlaması kuruluşunda olduğu görülür.



## Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları

*Yumurtanın ahı* ve *yumurtanın sarısı* belirtili isim tamlaması kuruluşundaki somutlaştırmalardır.

Rusça asıllı *apelsin* veya *eflisun* Kazak, Tatar, Özbek, Kumuk, Balkar ve Karaim Türkçelerinde portakal ve turunç demektir. *Apelsin/eflisun tös* gibi *kızgılt sarı* da Tatar Türkçesinde portakal rengini ve kavuniçini karşılar. Kahverengi karşılığı kullanılan *kongırt* hayvan donu için kullanılan renklendir. Bunun gibi *köl tösli* ve *kölsu*'nun yanında *büz* de Tatar Türkçesinde kül rengini karşılar. *Akçıl sorı* gibi *kırçıl* da kır rengi manasına gelir. Tatar Türkçesinde saman karşılığı kullanılan *salam* Altay Türkçesinde de yer almakla birlikte Karaçay lehçesinde olduğu gibi Altay Türkçesi sözlüğünde de saman rengi somutlaştırmasına yer verilmemiştir.

*Köncet* Farsçadan Tatar Türkçesine geçmiş bir sözcüktür. Kazak Türkçesinde *küncit* ve Başkurt Türkçesinde *kunjut* susamı karşılamakla birlikte somutlaştırma için kullanılmamıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarında susam manasına gelen *küncüt* (İğdır, Bayburt, Kars), *kürcü* (Adana) ve susam tanesi manasına gelen *küncü* (Bursa, Bolu, Giresun, Trabzon, Erzurum, Bitlis, Diyarbakır, Malatya, Urfa, Gaziantep, Maraş, Hatay, Ankara, Kayseri, Niğde, Konya, Adana, İçel, Antalya Muğla), *künci* (Van), *küncük* (Samsun), *künlü* (Urfa, İçel) sözcükleri bugün de kullanılmaktadır (DSe 1993: 3036).

Rusçada *kaştan* kestane demektir. Kestane rengini ve tonlarını karşılamak için Tatar Türkçesinde *ciren*, *kaştan*, *koba kızıl*, *koba*, *kofi tösli*, *kongırt*, *kören*, *kuçkil* gibi birden fazla sözcüğün kullanıldığı görülür. Kurşuni manasına gelen *Pulya* ise Rusçadır.

Tatar Türkçesinde *ciren* kestane rengi, *ciren kızıl* kestane kırmızısı, *cirensu* ise kestane rengine çalar renk manasına gelir. *Ciren* Kazan Tatar Türkçesinde kırmızı at ve tilki sözcüklerini de karşılar (TTAS 1981: 781, Kakuk ve Baskı 1999: 27).

### 3.2. Başkurt Türkçesi:

Rengin *tös* ve *buyav* sözcükleriyle karşılandığı Başkurt Türkçesinde somutlaştırmalar genellikle çiçek, yiyecek-içecek, maden ve meyve adlarından türetilmiştir. Önemli bir kısmı sıfat tamlaması kuruluşundadır.

*Kişer tösö*, *limon harıhu/limon töse*, *yomortka ağı* ve *yomortka harıhu* belirtisiz isim tamlaması kuruluşundaki somutlaştırmalardır.

Başkurt Türkçesindeki somutlaştırma şekli bu gruptaki diğer lehçelerle paralellik gösterir. Fransızcadan Rusçaya geçen *bronz* şekli Yeni Uygur Türkçesinden sonra Başkurt Türkçesinde de karşımıza çıkar.

*Kongort*'un Başkurt Türkçesinde *kongort kızıl*; koyu kızıl ve *kongort harı*: açık sarı olmak üzere iki tonu daha mevcuttur. Başkurt Türkçesinde *kören* renginin de değişik tonlarını bulmak mümkündür. Örneğin: *Akhil kören* (bej rengi, saz rengi), *harı kören* (sarı kahverengi), *kara kören* (koyu kahverengi), *seye kören* (koyu vişne rengi) gibi. Gök rengi karşılığı olarak kullanılan *kügelyem*'in *kügelyem zenger* ile *kügelyem yeşel* ve *kük*'ün *zenger kük* (gök mavisi), *kara guskıl kük* (mavimsi kır renk), *kızıl kük* (mor), *kük buyav* (ultramarin mavisi) gibi çeşitleri mevcuttur. Bunun yanında gök rengi karşılığı kullanılan *zenger*'in *zenger kük* (gök mavisi), *zenger boyav* (gök mavisi), *akhil zenger* (açık gök mavisi), *asık zenger* (ultramarin mavisi) gibi kullanımlarına da rastlamak mümkündür (Uraksin 1996).

### 3.3. Kırgız Türkçesi:

Kırgız Türkçesindeki renkleri leksik ve semantik bir anlayışla ele alan Kubatbek (2003) Orhun Yenisey Yazıtları'ndan yola çıkarak Kırgız Türkçesinde ve bu sahada yazılmış çeşitli eserleri tarayarak kapsamlı bir çalışma ortaya koymuştur. At donlarının da ele alındığı çalışmada *bakır kızıl*, *erguvan*, *yepkin*, *bayın*, *gülgün kızıl*; *altın*, *altın tüstü*, *altın sarı*; *turmalin*, *safir*, *küçük tüstü*; *zafaran/şafir*, *kafur*; leylak rengi karşılığı olarak *kızgiltum*, *kızıl*, *koçkul kızıl*, *kızgilt köküş*, *kögüş kızıl tüs*, *külgün*, *koçkul külgün*, *kızgilt kök*, *kızıl külgün*, *sireneviy*; gök rengi, gök mavisi karşılığı olarak *asmanday/asman/kök*; *mala kızıl* (gül rengi), *şaraptay kızıl* (şarap rengi); portakal rengi karşılığı olarak *kızgilt sarı*, *kızgiltum sarı*, *sargıç kızıl*; *kum tüstü*, *saman tüstü*, *cumurkanın ağı*, *buuday ireñ*, *kölökö tüs*, *saz ireñ*, *kartoşka öndü* (patates rengi); *konur*, *küröñ* gibi somutlaştırmalara yer verilmiştir.

Rengin *tüs* ve *ireñ* sözcükleriyle karşılandığı Kırgız Türkçesindeki doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adları genellikle çiçek, meyve ve maden adlarına dayalı olup önemli bir kısmı sıfat tamlaması kuruluşundadır.

*Lipa gülü* belirtisiz isim tamlaması kuruluşundadır. Tek sözcükten oluşmuş *küröñ* daha çok hayvan donu için kullanılan bir renktir.

Kurşun rengi demek olan *korgoşun tüs*'teki *korgoşun* sözcüğünün orijinali *korşun* (Eren 1999: 269) olup Moğolcada *korgan* şekliyle büyü, sihir gibi durumlarda "eritilmiş mâî" manasına gelmekte olup *korgalcın* ise

“eritilen” demektir. *Korgal sıyaktu* şeklinde de kullanılır. Moğolca *korgan* “eritilmiş mâî” demektir (Seydakmatov 1988: 148-149). Eren (1999: 269) sözcüğün Moğolcadaki şeklini *qorğalcin* olarak vermiştir. Azerbaycan Türkçesinde *gurguşun*, Türkmen Türkçesinde *gurşun*, Tatar Türkçesinde *kurgaşın*, Kırgız Türkçesinde *korgoşun*, *korgoşum*, Kazak Türkçesinde *korgasın*, Karakalpak Türkçesinde *korgasın*, Nogay Türkçesinde *korgasın*, Özbek Türkçesinde *korgaşim* şekillerindedir (Eren 1999-268).

### 3.4. Kazak Türkçesi:

*Tüs*, *reş*, *tür*, *boyag* ve *sır* sözcüklerinin rengi karşılandığı Kazak Türkçesinde doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlarının diğer lehçelerden farklı olarak genellikle açık, koyu sözcükleriyle oluşturulduğu görülür. Somutlaştırmada daha çok yiyecek-içecek, meyve ve maden isimlerinden yararlanılmıştır. Bunların önemli bir kısmı sıfat tamlaması kuruluşundadır.

*Biyday öñdi*, *burşak tüsdi*, *kola tüsdi*, *kül tüsti* ve *ot tüsti* belirtisiz isim tamlaması kuruluşundadır. *Anarday/narttay* (*nar gibi*), *karday* (*kar gibi*), *süttey* (*süt gibi*), *kınaday* (*kına gibi*) gibi kullanımlarda daha çok benzerlik hâkimdir. Bunlara Türkiye’de ikamet etmekte olan ve renk kavramını *torğıl* kelimesiyle karşılayan Afganistan Kazakları’na ait *sètefturak*’ı (sedefimsi, sedef rengi) da ekleyebiliriz (Biray 2009: 475).

Kazak Türkçesinde, Özbek ve Kırgız Türkçesinde *kalempir* kırmızı biber demektir. *Kalampir tüs*’ün Türkiye Türkçesindeki karşılığı kahverengi’dir (KTLS 1991: 426, 478). Ancak Kazak Türkçesinde *kızıl burış* aynı zamanda kırmızı biberi karşılamakta olup bir diğer adı da Hint biberidir. Kırmızı biberin Başkurt Türkçesindeki karşılığı da *kızıl boros*’tur. Çuvaş Türkçesinde kullanılan *părăs* sözcüğü de biber manasına gelmekle birlikte hardal karşılığı olarak *sarã părăs* sözcüğünün kullanıldığı görülür (Krueger 1961: 226).

### 3.5. Nogay Türkçesi:

Renk karşılığında yaygın olarak *tüs* sözcüğünün kullanıldığı Nogay Türkçesinde doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adları genellikle yiyecek-içecek, çiçek, meyve ve sebze adlarından türetilmiştir.

*Konır tüs*, *mor tüs* ve *sargilt küren* sıfat tamlaması; *yomurtkadın sarısı* ve *yomurtkadın ağı* ise belirtili isim tamlaması kuruluşundaki somutlaştırmalardır.

Nogay Türkçesinde kahve rengi karşılığı olarak *kofe*, *konur*, *mor*, *morgılt* sözcükleri kullanılır. Havuç manasına gelen *morkov* ise Rusçadır.

Nogay Türkçesi ile ilgili olarak Rusça kaleme alınan ve Djanibekov vd. (1981) tarafından yazılan sözlükte doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adına rastlanmamıştır.

### 3.6. Kumuk ve Balkar Türkçesi:

Renk kavramının *renk*, *tüs* ve *bet* sözcükleriyle karşılandığı Kumuk ve Balkar Türkçesinde doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adı az olup var olanlar da genellikle yiyecek-içecek, çiçek ve maden adlarına dayalıdır.

*Kan kızıl*, *kızgılt tüs*, *kongur tüs*, *kül betli*, *külsıpat*, *kültüs*, *melevşe tüs*, *nefti tüs*, *süt ak* sıfat tamlaması; *yımrıtkanı sarısı* ise belirtili isim tamlaması kuruluşundadır.

Narınca sözcüğü *narınç* şeklinde koyu sarı karşılığında Anadolu ağızlarından Bayburt ve Kars ağzında, portakal rengi karşılığı olarak Burdur'da bugün de kullanılmaktadır (DSd 1993: 3239).

Kahverengi karşılığı olarak bu lehçelerde Türkçe *boyamış* sözcüğünün kullanılması dikkat çekicidir. Yine kahverengi karşılığı olarak kullanılan *kula* ile koyu kestane rengi karşılığı kullanılan *kongur* ve alev kırmızısını karşılayan *ciyren* daha çok hayvan donu olarak karşımıza çıkmaktadır. *Külsıpat* ve *kül betli* ise *kül*'den türemiş sıfat tamlaması kuruluşundaki adlandırmalardır. Türkiye Türkçesinde Kumuk ve Balkar Türkçesi sahasında yazılmış sözlük sayısı az olduğu için diğer somutlaştırmalara ulaşamamıştır.

### 3.7. Karaçay-Malkar Türkçesi:

Karaçay-Malkar Türkçesinde rengin karşılığı *bet*'dir. *Boyav* veya *boya* ise kullanılan diğer sözcüklerdir. Somutlaştırmalarda genellikle maden, çiçek ve ağaç adlarından faydalanılmıştır. Bunların önemli bir kısmı sıfat tamlaması kuruluşundadır.

Sıfat tamlamaları ve tek kelimeden oluşmuş somutlaştırmalar dışında *gakkını sarısı* belirtisiz isim tamlaması kuruluşundaki tek adlandırmadır. Nogay, Kumuk ve Balkar Türkçelerinden sonra kahverengini karşılayan *mor* sözcüğü Karaçay-Malkar Türkçesinde de karşımıza çıkar.

### 3.8. Karayim (Karay) Türkçesi:

Rengin *boyav/boya, sılov, reng/reng*, ve *tüs* sözcükleriyle karşılandığı Karaim Türkçesinde doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlarının sayısı azdır. Somutlaştırmaların genellikle yiyecek-ıçecek, çiçek ve maden isimleriyle oluşturulduğu görülür.

*Altın renk* ve *gümüş renk* sıfat tamlaması; *acı yumurthanın/acı yumurtanın* ile *sarısı yumurthanın/sarısı yumurtanın* ise tamlayanla tamlananı yer değiştirmiş belirtili isim tamlaması kuruluşundaki somutlaştırmalardır. *Yumurthanın acı* belirtili; *yemertka acı* ile *fişne tüsü* belirtisiz isim tamlaması kuruluşundadır.

Karaim Türkçesindeki *ipkin* somutlaştırması Eski Uygur Türkçesi'nde *yäbkin, yipin, yipkin, şipkin ~ yipkün* şekillerinde olup menekşe rengi demektir. Divanü Lügati't Türk'te *yipkin* şeklindedir (Caferoğlu 1993: 190, 193). Menekşe rengi, erguvan renginde olan, konur, koyu kırmızı manalarına gelir. Kıpçak dönemi eserlerinden *Codex Cumanicus*'ta kelime *ipkin* şeklinde olup menekşe demektir (Toparlı vd. 2007: 113). Clauson (1972: 876) kuzey-batı lehçelerinde *ipkin*'in *mor* karşılığı kullanıldığını belirtir. Kelimenin *yibün, yüpün, yipin, yipün, yipkün, yipgil, yipgin, yepün, epgin, ipgin, ipkin, şipgin* gibi değişik yazımlarına rastlamak mümkündür (Clauson 1972: 875-876).

Çulha (2006) tarafından yazılmış olan sözlükte ise somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adına rastlanmamıştır.

## 4. Kuzey-Doğu Grubu Türk Lehçeleri (Sibirya Grubu).

### 4.1. Yakut (Saha) Türkçesi:

Renk karşılığı *sibekkite* sözcüğünün kullanıldığı Yakut Türkçesinde somutlaştırmaya dayalı renk adları azdır. Bunların önemli bir kısmı yiyecek-ıçecek ve meyve adlarına dayalıdır.

Somitlaştırmaların önemli bir kısmı tek kelimedenden oluşmuştur. *Ciren sibekkite* sıfat tamlaması kuruluşundaki tek somutlaştırmadır. Hakas Türkçesinde kahverengi karşılığı kullanılan *hoor*, Saha Türkçesinde *hoñor*'a dönüşmüştür.

Saha Türkçesinde doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlarını tespit etmek için başvuru Türkçe-Sahaca sözlük (1995), Türkçeden Sahacaya şeklinde olduğu için çok güvenilir bir sonuç elde etmek mümkün olmamıştır.

#### 4.2. Tuva Türkçesi:

Tuva Türkçesi ile ilgili sözlüklerde de somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlarının sayısı oldukça azdır. Bir at donu olan *küren* kelimesi (kelime başı k->h- değişimiyle) Tuva Türkçesinde *hüreñ* şekline dönüşmüştür. *Burul* veya *buurul* da aynı zamanda bir at donudur. Lehçelerde bu renk genellikle demirkırı at karşılığı olarak kullanılmıştır.

#### 4.3. Hakas (Abakan) Türkçesi:

Renk kavramının *mast* ve *öñ* sözcükleriyle karşılandığı Hakas Türkçesinde somutlaştırmaların genellikle meyve, sebze, çiçek ve maden adlarına dayalı olduğu görülür.

*Ağamsıh sarığ, ah sur, altın sarığ, han-hızıl, hızıl see, kîrpiş öñniğ, morkov öñniğ, küreñ öñ, nirlîğ öñ* sıfat tamlaması; *harnıñ ağı* belirtili isim tamlaması; *numırha ağı* ile *tigir kögi* ise belirtisiz isim tamlaması kuruluşundaki somutlaştırmalardır.

Açık doru, konur manasına gelen *hoor, küren* ve *ker* aynı zamanda birer at donudur. At donları yönünden Hakas Türkçesi zenginliğiyle dikkati çekmektedir. Hakas Türkçesinde kahverenginin çeşitli tonlarını da bulmak mümkündür. Örneğin *huba* açık kahverengi, *hara küreñ* koyu kahverengi demektir. Rusça asıllı *morkov* veya *morkop* Hakas Türkçesinde havuç manasına gelmekle birlikte turuncu rengi de karşılar.

Krem rengi karşılığı verilen *ağamsıh sarığ* aslında beyazımsı sarı, bej manasına gelmektedir. Hakasçada *kîrpiş* kerpiç ve tuğlayı karşılar. Dolayısıyla *kîrpiş öñniğ* aslında kiremit rengi olarak da tanımlanabilir. *Malahit* Rusçada yeşil renkli, yontulup parlatılabilen, doğal bakırlı, hidratlı karbonat, bakırtaşı, malakit demektir (Naskali vd. 1997: 293). *Tigir ve kögim* kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan *tigir kögĩ*'de *tigir* gök, hava; *kögim* ise gök veya yeşilimsi demektir.

#### 4.4. Altay Türkçesi:

Altay Türkleri renk karşılığı olarak *öñ* kelimesini tercih etmişlerdir. *Küren öñ* sıfat tamlaması kuruluşundadır. *Boro* somutlaştırmasıyla ilgili olarak sözlükte yer alan *boro at* (kır at), *boro añ* (gri hayvan; mec. Karaca), *boro çıçkan* (gri fare; mec. Gri köstebek), *boro iyt* (gri köpek; mec. Kurt), *boro kuş* (serçe kuşu), *boro momon* (gri köstebek) kullanımları *boro*'nun daha çok gri renk karşılığı kullanıldığını göstermektedir. *Küren* diğer lehçelerden farklı olarak Altay Türkçesinde esmer karşılığı olarak kullanılmaktadır.

### 5. Çuvaş Türkçesi:

Rengin *tēs* ve *sar* sözcükleriyle karşılandığı Çuvaş Türkçesinde doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renklerin sayısı az olup genellikle tek kelimedenden oluşmuştur.

*Çakār* sözcüğü bugün Türkiye Türkçesinde *çakır*, Altay Türkçesinde *çaŋkır* şeklinde yaşamaktadır (Egorov 1964: 316). Kahverengi, kestane dorusu, kestane rengi karşılığında kullanılan *hāmār* sözcüğünün Yeni Uygurcada koyu kahverengi karşılığı olarak *koŋur*, Özbek Türkçesinde *kuŋgur*, Kazak Türkçesinde *koŋır*, Tatar Türkçesinde *kongırm*, Başkurt Türkçesinde yanık renk, kahverengi, kumral karşılığı olarak *kuŋır*, Türkmen Türkçesinde açık kahverengi karşılığı olarak *hoŋor*'dur (Egorov 1964: 291). *Hīmīr* somutlaştırması ise Hakas Türkçesindeki *hoor* ve Yakut Türkçesindeki *hoŋor* ile ilişkilendirilebilir.

Çuvaş Türkçesinde gri, kül rengi, boz ve kır manalarına gelen *sārā*'nın karşılığı Uygur, Kırgız, Kazak, Kara Kalpak ve Yakut Türkçesinde *sur*, Türkmen Türkçesinde *suur*, Tatar Türkçesinde *sorı*, Başkurt Türkçesinde *horo*, Altay Türkçesinde koyu kül rengi, koyu boz, koyu gri, koyu kır karşılığı olarak *kara sur*'dur (Egorov 1964: 183).

Gök rengi, gök yüzü mavisi karşılığı olarak Çuvaş Türkçesinde kullanılan *kāvak* sözcüğünün Yeni Uygur, Kırgız, Kazak, Kara Kalpak, Nogay, Hakas ve Altay Türkçesinde karşılığı *kök*, Türkmen ve Türkiye Türkçesinde *gök*, Özbek, Başkurt ve Tatar Türkçesinde *kük*, Azerbaycan Türkçesinde *köy*, Tuva Türkçesinde *ak-kök*, Yakut Türkçesinde *küox*'dur (Egorov 1964: 96).

Yine Çuvaş Türkçesinde kullanılan *sap-sura*'yı karşılamak için kullanılan *snow-white* ve *very white* ifadelerini dikkate aldığımızda sözcüğü kar beyazı şeklinde karşılamak mümkünse de bunun pekiştirme sıfatı olma ihtimali daha kuvvetlidir (Krueger 1961: 87).

### 6. Halaç Türkçesi:

Rengin, *reng*, *rang*, *elvan* ve *boya* sözcükleriyle karşılandığı Halaç Türkçesi Sözlüğü'nde (Doerfer ve Tezcan 1980) doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renklerin genellikle yiyecek adlarıyla türetildiği görülür.

*Asman rengi*, *yumurka çakiri* ve *yumurka hirüni* belirtisiz isim tamlaması kuruluşundaki somutlaştırmalardır.

Azerbaycan, Özbek, Yeni Uygur Türkçelerinden sonra gök mavisi karşılığı olarak kullanılan âsmân kelimesi Halaççada da karşımıza

çıkılmaktadır. Halaç Türkçesinde *çakır* sarıyı; *hirin*, *hürün* veya *hirün* ise beyaz'ı karşılamaktadır. Sözcüğün Eski Türkçede *örün / ürün / ürüg / yürün / yöriing* şeklinde yazımları da mevcuttur.

### Sonuç

Türkiye Türkçesi diğer Türk lehçelerine göre doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adları yönünden daha zengindir ve bunu belli bir kurala oturtmuştur. Bu kural diğer lehçeler için de geçerlidir. Tespitlerimize göre Türkiye Türkçesinde doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış ortalama 360 adet renk adı mevcuttur. Ancak bu zenginlik Türkçe Sözlük'e (2005) gereğince yansımamıştır. Türkçe Sözlük'te (2005) bugün somutlaştırma yoluyla yapılmış renklerin sayısı 158'dir. Kaymaz (1997: 251-341), Aksan (1999: 59), Ayvazoğlu (2001: 65) ve Bayraktar (2003)'in çalışmalarında adı geçen ancak Türkçe Sözlük'te yer almayan daha birçok somutlaştırma vardır. Bunlar şunlardır: *abanoz karası (abanoz siyahı)*, *akide pembesi*, *akrep kızılı*, *altın rengi*, *altın yeşili*, *Ankara armudu yeşili*, *asit yeşili*, *askerî yeşil*, *asma filizi*, *ateşî*, *avokado yeşili*, *ayva rengi*, *bakır kızılı*, *bakır pası*, *barut esmeri*, *barut mavisi*, *bayrak rengi*, *bet rengi*, *beton rengi*, *biftek kırmızısı*, *billur rengi*, *Bismark renkli (Bismark kahverengi)*, *bonbon pembesi*, *böğürtlen siyahı*, *buğday renkli*, *buğday sarısını*, *buğdayî*, *bulut grisi*, *Bursa yeşili*, *burun kanı rengi*, *buz mavisi*, *cam mavisi*, *cam yeşili*, *camgöbeği yeşili*, *can eriği yeşili*, *canfes kızılı*, *ceviz yeşili*, *civa mavisi*, *civciv sarısı*, *çadırî*, *çağla rengi*, *çarpılmış yumurta sarısı*, *çelik grisi*, *çiğdem sarısı*, *çikolata rengi*, *çilek pembesi*, *çimen yeşili*, *Çin kırmızısı*, *damar mavisi*, *deniz dibi yeşili*, *deniz rengi*, *domates kırmızısı*, *dudu yeşili (papağan yeşili)*, *Ecevit mavisi*, *Edirne kırmızısı*, *Emerot yeşili*, *erguvan çiçeği rengi*, *eski tunç rengi*, *et rengi (et renk, ten rengi)*, *fare grisi*, *fare tüyü*, *fıstık yeşili*, *fildişi sarısı*, *fosfor yeşili*, *Fransız mavisi*, *fulya sarısı*, *füme rengi*, *gelincik kırmızısı*, *gök mavisi*, *gök rengi*, *gök taşı rengi*, *gül kurusu rengi*, *gül pembesi*, *gümüş karası*, *gümüslü mavi*, *güvercinkanı kırmızısı*, *hacı yeşili*, *hanım teni*, *hardal sarısı*, *hareli neftî*, *haşhaş pembesi*, *havacı mavisi*, *havagazi alevi mavisi*, *havagazi mavisi*, *iç midye yeşili*, *incir moru*, *İngiliz yeşili*, *İran kırmızısı*, *irin rengi*, *ispirto rengi*, *kabak rengi*, *Kâbe yeşili*, *kabuk yeşili*, *kadife laciverdi*, *kadminyum sarısı*, *kâfur rengi (kâfurî)*, *kâfurî beyaz*, *kan rengi*, *kar beyazı*, *kar mavisi*, *karanfil yaprağı yeşili*, *karmen kırmızısı*, *karmen mavisi*, *karmen renkli*, *karpuz kabuğu yeşili*, *katran moru*, *katran siyahı*, *kayıtı kızılı*, *kayıtı rengi*, *kehribar sarısı*, *keklikayağı*, *kestane karası*, *kestane kızılı*, *Keşmirî*, *kına rengi*, *kır rengi*, *kibritî*, *kiraz rengi*, *kömür karası (kömür siyahı)*, *krom sarısı*, *krom yeşili*, *kumru göğsü*, *kurşun beyazı*, *kurşuni mavi*, *kuru üzüm rengi*, *kurum karası*



## Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları

(is siyahı), küfrenge, kükürt sarısı, kül mavisi, lâl rengi, leylak moru, macenta kırmızısı, madeni beyaz, magnezyum yeşili, marul yeşili, maun rengi, menekşe moru, mercan rengi (mercanî), mimoza sarısı, mine mavisi, mum sarısı, mürekkep siyahı, nar kızılı, narçiçeği rengi, narkabuğu kırmızısı, narkabuğu pembesi, okr sarısı, oksit sarısı, ördek sarısı, papatya sarışını (papatya sarısı), paslı sarı, patlıcan moru (patlıcan rengi), pişmiş ayva (ayva pişigi), piyano siyahı, portakalî, Prusya mavisi, safir rengi, sahtiyan siyahı, sakız rengi, sakız sarısı, saks mavisi, Saksonya mavisi, salatalık yeşili, sardunya pembesi, sedef pembesi, sedefî, semavî mavi, serolyum mavisi, serpiik sırma rengi, Sevr mavisi, sıçan tüyü, sıtma sarısı, sıva rengi, sinabr yeşili, sincap grisi, sis mavisi, soğankabuğu (soğanî), sonbahar kızılı, sonbahar mavisi, su yeşili, suluboya mavisi, sütlü lacivert, şampanya rengi, şarap kızılı, şarap tortusu rengi, şeftali çiçeği rengi, şeker pembe(si), şişe mavisi, taş rengi, tebeşir beyazı, toprak mavisi, toz pembesi, tozlu kahverengi, tozlu sarı, tuğla rengi, turkuaz mavisi, türbe yeşili, Türk çinisi yeşili, Türk yeşili, tütün sarışını, utremer (outremer) mavisi, uzay mavisi, üzüm yeşili, Van Dyck esmeri (Van dyke kahverengisi), verenez yeşili, vermiyon kırmızısı, vessi yeşili, vişne rengi, yağ yeşili, yakut rengi, yıldız sarısı, yaprak kırmızısı, yaprak yeşili, yonca yeşili, yosun yeşili, zehir yeşili, zeytin ağacı yeşili, zeytin siyahı, zeytin yeşili, zümrüt rengi.

Türkolojiye, Türklere ve yabancılara Türkçe öğretiminde kültür aktarımı yönünden katkıda bulunacağına inandığımız bu çalışmada lehçelere yönelik hazırlanmış bir kısım sözlükler yardımıyla doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlarını incelemekle birlikte ilgili lehçelerdeki somutlaştırmaların tümünü tespit ettiğimize dair bir iddia taşımıyoruz. Bunun gerçekleşmesi her şeyden önce Türkiye Türkçesi, Azerbaycan, Gagavuz, Türkmen, Özbek, Yeni Uygur, Tatar, Başkurt, Kırgız, Kazak, Nogay, Kumuk-Balkar, Karaçay-Malkar, Karayim, Yakut, Tuva, Hakas, Altay, Çuvaş ve Halaç Türkçelerindeki sözlüklerin muhteva, düzenleniş, madde ve sayılarının yeterliliğine bağlı olup, renk adlarının eksiksiz ve doğru tespit edilmesi oldukça zahmetli ve yorucu bir çalışmayı gerektirmektedir. Doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adları, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi çağdaş Türk lehçeleri sözlüklerinde de yeterince dikkate alınmamıştır.

Bugün ivedi olarak Türk dünyasını ve Türkiye Türkçesini yakından ilgilendiren bir renkler kitabına veya bir renkler sözlüğüne ihtiyaç duyulmaktadır (Kaymaz 1997: 253). Ancak Türk lehçeleriyle ilgili sözlük türündeki çalışmaların önemli bir kısmı bugünkü şekliyle yetersizdir. Özellikle aynı rengin tanımı sözlükten sözlüğe değişiklik göstermektedir.

Örneğin Gagavuz Türkçesi ile ilgili sözlüklerde *güvez* sözcüğünün anlamı *leylak rengi*, *leylaki*, *lila*, *erguvan rengi*, *mor* şekillerinde verilmiştir. Zeytingillerden yaprakları karşılıklı bir ağaç olan leylak (*Syringa vulgaris*) ve bu ağacın beyaz, eflatun, veya pembe renkteki çiçeklerini karşılamak için kullanılan leylak rengi ile baklagillerden eflatunla kırmızı arası renkte çiçek açan güzel bir süs ağacı olan erguvan (*Cercis siliquastrum*) ve bu ağacın çiçeğinin rengini karşılayan erguvan rengi sözlüklerde sıkça karıştırılmıştır. Yazılı eserlerde erguvan renginin *güzel ve parlak kızıl*, *kırmızı*, *kırmızıya yakın*, *eflatun*, *eflatunla kırmızı arası*, *eflatunla mor arası*, *pembe* ve *pembemsi* sözcükleriyle karşılandığını görürüz. Rusça sözlüklerde eflatun renginin İngilizce *purple*'den bozma (Latince *pürpura*), kırmızı manasına da gelen *purpur* sözcüğüyle de karşılandığı görülür. Erguvan (argavân) Farsça bir sözcüktür. Türkiye Türkçesinde erguvan rengiyle ilgili olarak *erguvan çiçeği rengi*, *erguvan rengi*, *erguvani*; Azerbaycan Türkçesinde *ergevani*, *erguvani renk*; Gagavuz Türkçesinde *güvezi* sözcüğünün yanında *lileka*, *liliaka*; Yeni Uygurcada *kızguç köküş reñ*; Özbek Türkçesinde *arguvan*; Kırgız Türkçesinde *kızgult köküş*, *lipa gülü*; Kazak Türkçesinde *küngirt kızıl*; Karayim Türkçesinde *ipkin*, *yepkin*, *yipkin* sözcüklerinin kullanıldığı görülür. Leylak rengiyle ilgili olarak ise Gagavuz Türkçesinde *lileka*, *liliaka*; Başkurt Türkçesinde *siren tös*; Hakas Türkçesinde *siren*; Halaç Türkçesinde *banafş*, *benefş* sözcükleri kullanılmıştır. Yine Rusçadan ilgili lehçeye yönelik olarak hazırlanmış sözlüklerde sözcüklerin ilgili lehçedeki karşılıklarının tam olarak verilmediği görülür. Bu durum ilgili lehçeden Rusçaya düzenlenmiş sözlükler için de söz konusudur.

Diğer yandan lehçeler sözlüklerinin önemli bir kısmı Türkiye Türkçesine kazandırılmamıştır. Örneğin Koraş'ın (2009: 777-778) işaret ettiği gibi Yeni Uygur Türkçesi ile ilgili çok sayıda sözlük olmasına rağmen bunlar hâlâ Türkiye Türkçesine aktarılmamıştır. Türkiye Türkçesi ile yazılmış Necip'e ait (2005) Uygur Türkçesi sözlüğü de bu şekliyle yeterli değildir. Üstelik mevcut sözlüklerin önemli bir kısmı eski tarihli olup Rusçadılar ve Kiril alfabesiyle yazılmışlardır. Bunlara ilave olarak Türkiye Türkçesinden diğer lehçelere yönelik yazılmış sözlüklerin sayısı da azdır ve yeterli bir dağılım söz konusu değildir (Koraş 2009: 776).

En önemlisi bugün hâlâ sözlük çalışması yapılmamış lehçeler mevcuttur. Örneğin Nogay ve Karakalpak Türkçelerinde Türkiye Türkçesiyle yazılmış sözlük bulmak mümkün değildir. Bu alanda yazılmış Rusça sözlüklerin bir an önce Türkiye Türkçesine aktarılması ilgili sahada çalışma yapacak araştırmacılar için faydalı olacaktır. Bunun gibi Karaçay diline ait Kiril alfabeli Rusça yazılmış Karaçay-Malkar-Orus Sözlük (1989),

## Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları

Agişev vd. (1993) tarafından yazılmış Kiril alfabeli Rusça sözlük ve Başkurt Türkçesi ile yazılmış Ethemow'a ait (1994) Kiril alfabeli sözlükler henüz Türkiye Türkçesine aktarılmamıştır. Diğer yandan tarihî Kuman lehçesi ile Kumuk, Balkar, Karayim lehçeleri üzerine çalışma yapacaklar için de sözlük türündeki eserlerde önemli eksikler göze çarpmaktadır (Koraş 2009: 766).

Sonuç olarak Türk lehçelerine yönelik olarak Türkiye Türkçesi, Rusça ve ilgili lehçelerde yazılmış Latin ve Kiril harfli sözlüklerin önemli bir kısmı eski çalışmalar olup büyük bir kısmında doğadan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlarına ilişkin madde içerikleri birbirini tutmamaktadır. Diğer yandan var olan sözlüklerin sayısında da önemli bir dengesizlik gözlenmektedir. Örneğin Azerbaycan sahasındaki sözlüklerin sayısı fazla olmakla birlikte; Hakas, Tuva, Altay, Çuvaş, Yakut, Kumuk, Balkar, Başkurt, Karaçay, Karakalpak, Karayim ve Nogay lehçelerine ait sözlüklerin sayısı yok denecek kadar azdır. Bu nedenle kurumsal olarak Türkiye'de ivedi bir şekilde çağdaş Türk lehçelerine yönelik sözlük çalışmalarının hızlandırılmasına ihtiyaç vardır. En önemlisi ilgili lehçelerdeki Kiril harfli Rusça sözlüklerin de bir an önce Türkiye Türkçesine aktarılması Türk dünyası ile kültürel bütünleşme yönünden sonsuz fayda sağlayacak ve Türkçenin eğitimi ve öğretimine katkıda bulunacaktır.

### KAYNAKLAR

ABDULDAEV, E. D. İsaev (1984), Kırgız Tilinin Tüshündürmü Sözdüğü, Frunze: Mektep Baspası.

AÇIKGÖZ, Halil, Fuat Ganiyev (1997), Tatarca-Türkçe Sözlük, Editörler: Asiya Rahimova, Prof. Dr. Fuat Ganiev, İstanbul.

AFANASEV, M. P. vd. (1976), Saha Tıln Dialektologičeskay Tıldıta, Dialektologičeskij Slovar Yakutskogo Yazıka, Moskva: "Nauka" İzdatelstvo.

AGİŞEV, İ.M. vd. (1993), Başkurt Tiliniñ Hüzligi, C. I-II, Meskev: Tarih, Til, Hem Edebiyet İnstitut.

AHMETYANOV, Rifkat (1998), Türkçe-Tatarca Sözlük, Kazan.

AKDOĞAN, Gülser ve Özgür Aydın (1995), "Renklerin Adlandırılması ve Dil-Gerçek Sorunu", Dil Dergisi, Ankara, 28. 49-66.

AKDOĞAN, Yaşar (1999), Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük, İstanbul: Beşir Kitabevi.

AKSAN, Doğan (1995), Her Yönüyle Dil ve Ana Çizgileriyle Dilbilim, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

## Salim KÜÇÜK

--- (1999), *Türkçenin Gücü*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

AKSU, Nurettin, Ayfer Işık (hızl.) (1997), *Türkiye Türkçözü-Kırgız Türkçözü Sözdüğü*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ALTAYLI, Seyfettin (1994), *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, C.I-II*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ARIKOĞLU, Ekrem (2005), *Örnekli Hakaşa-Türkçe Sözlük*, Ankara: Akçağ Yayınları.

ARIKOĞLU, Ekrem, Klara Kuular (2003), *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AYVAZOĞLU, Beşir (2001), "Çiçek ve Renk Adlarına Dair", *Türk Yurdu*, Ankara, 162-163 (21):62-65.

BABOĞLU, Nicolae, Ignat Baboglu (1998), *Gagavuzça-Romınca, Romınca-Gagavuzça Sözlük*, Chişinau: Lumina.

BASKAKOV, N. A. vd. (1991), *Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü* (çev. Abdülmecit Doğru, İsmail Kaynak), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

BASKAKOV, N. A., T. M. Toşçakakova (1999), *Altayca Türkçe Sözlük*, (çev. Emine Gürsoy Naskali, Muvaffak Duranlı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BASKAKOVA, H. A. (1963), *Nogaysko-Russkiy Slovar, Nogayşa-Orısşa Sözdik*, Moskva.

BASKAKOVA, N. A. vd. (hızl.) (1974), *Karaimsko-Russko-Polskiy Slovar*, Moskva: İzdatelstvo "Ruskiy Yazık".

BATTAL, Aptullah (1997), *İbni-Mühennâ Lûgati*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BAYNİYAZOV, Ayabek, Canar Bayniyazova (2007), *Türükşe-Kazakşa Sözdik*, Editör: Kenan Koç, Almatı.

BAYRAKTAR, Nesrin (2003), *Renk Adlarının Türkçenin Söz Varlığına Katkıları*, VIII. Uluslar Arası KIBATEK Edebiyat Şöleni, 16-20 Ekim, Çanakkale.

BAYRAM, Bülent (2007), *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Tablet Yayınları.

BİRAY, Nergis (2009), *Türkiye'deki Afgan Kazakları Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BOROVKOV, A. K. vd. (1959), *Üzbekça-Ruşça Luğat*, Moskva: Davlat Neşriyatı.

## Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları

CAFEROĞLU, Ahmet (1993), Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, İstanbul: Enderun Kitabevi.

CİRТАUTAS, Ilse Laude (1961), Der Gebrauch Der Farbbezeichnungen In Den Turkdialekten, Ural-Altäische Bibliothek, Fortsetzung Der “Ungarischen Bibliothek”, Herausgegeben von: Omeljan Pritsak, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

CLAUSON, Sir Gerard (1972), An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford: Clarendon Press.

CUMAKUNOVA, Gülzira (2005), Türkçe-Kırgızca Sözlük, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

ÇENELİ, İlhan (1982-1983), “Türkmen Türkçesi Sözlüğü”, TDAY Belleten, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 29-84.

ÇULHA, Tülay (2006), Karaycının Kısa Sözcüğü, Karayca-Türkçe Kısa Sözlük, Yayınlayan: Mehmet Ölmez, İstanbul: Kebikeç Yayınları.

DEVELİ, Hayati (1992), Azerbaycan Türkçesi Lügati, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.

DJANİBEKOV, E. A. vd. (1981), Russko-Nogayskiy Slovar, Obşestvenno-Politiceskoy Terminologiy, Çerkessk.

DOERFER, Gerhard, Semih Tezcan (1980), Wörterbuch Des Chaladsch, Editör: Edmond Schütz, Budapest: Akademiai Kiado.

DOĞAN, İsmail (2007), Mayalar ve Türklük, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütavelli Heyet Başkanlığı.

--- (Tarihsiz), Kumuk Türkçesi Sözlüğü, Basılmamış Eser.

DERLEME SÖZLÜĞÜ (DSa) (1993), C. II, B, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

--- DSb (1993), C. VI, G, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

--- DSc (1993), C. VIII, K, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

--- DSd (1993), C. IX, L-R, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

--- DSe (1993), C. X, S-T, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

EGOROV, V. G. (1964), Etimologičeskiy Slovar Çuvaşskogo Yazıka. Çeboksarı: Çuvaşskoe Knijnoe İzdatelstvo.

ETHEMOW, M. H. (hzl.) (1994), Başkurt Tilinin Grammatika Hüzligi, Ufu.

GANIYEV, Fuat vd. (1997), Tatarca-Türkçe Sözlük, Kazan-Moskva: İnsan Yayınevi.

## Salim KÜÇÜK

GAYDARCÍ, G. A. vd. (1973), Gaguzsko – Russko – Moldavskiy Slovar, Pod Redaksiey: Prof. N. A. Baskakova, Moskva.

--- (1991), Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü, Sorumlu Redaktör: Prof. N. A. Boskakov, Rusçadan Aktaranlar: Prof. Dr. İsmail Kaynak, Prof. Dr. A. Mecit Doğru, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

GOÇIYAEVA, S.A, H. İ. Suyunçev (1989), Karaçay-Malkar-Orus Sözdük, Karaçayevo-Balkarsgo Russkiy Slovar, Moskva: Russkiy Yazık.

GÜLENSOY, Tuncer, Burul Sağınbayeva (2004), Kırgız Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi-Kırgız Türkçesi Sözlük, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

GÜZEL SANATLAR TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ (1968), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÜZELANI, M. J. (2000), Malkar Tilni Şkol Angılatma Sözlüğü, Halçik, Elbrus.

--- (1996), Karaçay-Malkar Tilni Angılatma Sözlüğü, C. I, II, III, Nalçik: El-Fa Kitap Basma.

HACALOĞLU, Recep Albayrak (1992), Azerbaycan Türkçesi Dil Kılavuzu Güney Azerbaycan Sahası Derleme Deneme Sözlüğü, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

HACIYEVA, Maarife, Celâl Tarakçı, Şahin Köktürk (1995), Azerbaycan Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Samsun.

HACIYEVA, Maarife, Şahin Köktürk, Mehebbet Paşayeva (1999), Azerbaycan Folklor ve Etnoğrafya Sözlüğü, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

HADCİP, E. H. (1968), Uygursko-Russkiy Slovar, Pod Redaksiey: T. P. Rahimova, Moskva: İzdateltsvo Sovetskaya Entsiklopediya.

HASANOV, M. A, A. M. Hasanov (1997), İngilizce-Başkortsya-Russa Hüzlek, Ufa: Kitap.

HEYET, Cevad (2003), İki Dilin Karşılaştırılması (Mukayesetü'l-Lügateyn), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İSMAİL, Zeyneş (Tarihsiz). Türkçe-Kazakça Sözlük, Ankara.

KAKUK, Zsuzsa, Imre Baskı (Hızl.) (1999), Kasantatarisches Wörterverzeichnis Aufgrund der Sammlung von Ignác Kunos, Lektor: Arpad Berta, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARA, Mehmet (2000), Türkmençe (Giriş-Gramer-Metin-Sözlük), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

## Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları

KARAÇAY-MALKAR-ORUS SÖZLÜK (1989), (Redaktörler: E. R. Tenişeva, H. İ. Suyunçeva), Moskva: Karaçay-Çerkes İlim İzlem İnstitut.

KARMOKOV, H. G., S. S. Gurtuev (1992), Kratkiy Russko-Kabardinsko-Balkarskiy Slovar, Nalçik: Nart.

KAYMAZ, Zeki (1997), “Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanılışı ve Sistematiği”, TDAY Belleten, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 251-341.

KENESBAEV, I. K. (1959), Kazak Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi, C. I, Almatı.

--- (1961), Kazak Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi, C. II, Almatı.

--- (1984), Kazak Türkçesi Sözlüğü (çev. Hasan Oraltay, Nuri Yüce, Saadet Pınar), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.

KOÇ, Kenan, Ayabek Bayniyazov, Vehbi Başkapan (2003), Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yayınları.

KORAŞ, Hikmet (2009), “Türkiye’de Çağdaş Türk Lehçeleri ile İlgili Sözlük Çalışmaları ve ‘Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü’ Üzerine”, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/4 Summer 2009, 761-789.

KORKINA, E. İ. vd. (1972), Sahalı-Nuuççalı Tıldıt, Moskva: Sovetstkay Ensiklopediya İzdatelstvo.

KORKMAZ, Zeynep (2010), “Türkçe Nasıl Bir Dildir?”. Türk Dili, 679: 34-46.

KOWALSKI, Tadeusz (1996), Karayim Lehçesi Sözlüğü, Çev. Prof. Dr. Kemal Aytaç, Ankara: Engin Yayınevi.

KRUEGER, John R. (1961), Chuvash Manual Introduction, Grammar, Reader, And Vocabulary, Bloomington: Indiana University.

KARŞILAŞTIRMALI TÜRK LEHÇELERİ SÖZLÜĞÜ, KILAVUZ KİTAP (KTLS) (1991), C.I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KUBATBEK, Samatov (2003), Kırgız Tilindegi Öñ-Tüs Sözdörünüñ Leksika-Semantiklik Cana Stilistiklik Münözdömölörü (Diahronduk Cana Sinhronduk Aspektter), Bişkek.

LEVİ, Boris Zaharoviç (1997), Russko-Karaimskiy Slovar, Urus-Karay Sözdük, Odessa.

MAGOMEDOV, A. G. (1969), Kumukça-Rusça Sözdük, Moskva: Sovetskaya Ensiklopediya İzdatelstvosu.

MUSABAEV, F. F. (1978), Orışsa-Kazakşa Sözdük, C I, Almatı.

## Salim KÜÇÜK

--- (1981). Orıssa-Kazakşa Sözdik, C. II, Almatı.

MUSTAFAYEV, E. M. E., V. G. Şçerbinin (1972), Rusça-Türkçe Sözlük, Moskova: Sovetskaya Entsiklopediya Yayınevi.

NASKALİ, Emine Gürsoy vd. (2007), Hakasça-Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

NECİP, Emir Necipoviç (2005), Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, (çev. Yrd. Doç. Dr. İklil Kurban), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

NEMETH, Gyula (1990), Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü, (çev. Prof. Dr. Kemal Aytaç), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

NİZAMEDDİN, Mahmud, Ertuğrul Yaman (1993), Türkçe-Özbekçe, Özbekçe-Türkçe Lugat, Editör: Tahir Kahhar, Taşkent: Gafur Gulam Namındaki Edebiyat ve Sanat Neşriyat.

ORUCOV, E. E. (1966), Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti, C.I, Bakı: Elmler Akademiyası Neşriyyatı.

--- (1980), Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti, C.II, Bakı: Elmler Akademiyası Neşriyyatı.

--- (1983), Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti, C.III, Bakı: Elm Neşriyyatı.

--- (1987), Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti, C.IV, Bakı: Elm Neşriyyatı.

ORUZBAEVA, B. O. vd. (1988), Russko-Kirgizskiy Slovar, Oruçça-Kırızça Sözdük, Başredaktör: B. O. Oruzbaeva, Frunze.

ÖNER, Mustafa (2009), Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZKAN, Nevzat (1996), Gagavuz Türkçesi Grameri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

PRÖHLE, Wilhelm (1991), Karaçay Lehçesi Sözlüğü, (çev. Prof. Dr. Kemal Aytaç), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

REBİ, David (2004), Kırımçakskiy Yazık, Kırımçaksko-Ruskiy Slovar, Simferopol: Dolya.

RUSCA-TURKCE LUGET (RTL) (1928, 1929), Russko-Tyurkskiy Slovar, C. I, II, Bakı: Azerneşr.

SEYDAKMATOV, K. (1988), Kırız Tilinin Kısaça Etimologiyalık Sözdüğü, Frunze: İlim Basması.

TAMİR, Ferhat (1989), Barköl'den Kazak Türkçesi Metinleri (Gramer-Metin-Sözlük), Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.



## Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları

TARAMA SÖZLÜĞÜ (TaS) (1971), C. V, O-T, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TAVKUL, Ufuk (1989). “Başhüyük’ten Derlenen Karaçayca Sözler”, TDAY Belleten, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 193-254.

--- (2000), Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TEKİN, Talat vd. (hızl.) (1995), Türkmençe-Türkçe Sözlük, Ankara: Simurg Yayınları.

TOPARLI, Recep vd. (2007), Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TATAR TELENED AIDLATMALI SÜZLEGE (TTAS) (1977), C. I, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

--- (1979), C. II, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

--- (1981), C. III, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

TATARÇA-TÖREKÇE SÜZLEK (TTS) (1997), Kazan-Moskov: İnsan Neşriyatı.

TUZGUÇI, Necip Emir (1968), Uygurca-Rusça Lugat, Moskva: Sovetskaya Ensiklopediya Neşriyatı.

TÜRKÇE SÖZLÜK (2005), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TÜRKİYEDE HALK AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ (1963-1982), C. 1-12, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TÜRKMEN DİLİNİN SÖZLÜĞÜ (1962), Aşgabat: Türkmenistan SSR İlimlar Akademiyasının Neşriyatı.

URAKSİN, Z. G. (Hızl.) (1996), Başkortsya-Rusça Hüzlek, Meskey: Neşriete Digora, Russkiy Yazık.

VASİLİEV, Yuriy (Cargıstay) (1995), Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YAMAN, Ertuğrul, Nizamiddin Mahmud (1998), Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YUDAHİN, K. K. (1988), Kırgız Sözlüğü, C. II, Çev. Abdullah Taymas, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

--- (1994). Kırgız Sözlüğü, C. I, Çev. Abdullah Taymas, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

## Salim KÜÇÜK

---

YUSUF, Berdak (1993), Türkçe-Uzbekça ve Uzbekça-Türkçe Lugat, Taşkent.

YUSUF, Berdak, Mehmet Mahur Tulum (1994), Özbekistan Türkçesi-Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi-Özbekistan Türkçesi, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

ZEYNULLİNA, G. D. (1996), Türkçe-Başkurtça Başkurtça-Türkçe Sözlük, Öfö: Başkortostan “Kitap” Neşriete.